

JÁSZKUNSAÉG

VERSEGYHÁZ
SZOCIÁLISSZTIKAI
KÖNYVTÁR

Társadalompolitikai
művészeti és irodalmi
folyóirat

3

XXVIII. évfolyam
1982. szeptember
harmadik szám

Dr. Arató Antal igazgató urnak, aki a jótámsi Könyvtárban szervezett grafikai gyűjtemény gondját magára vette s ígérte el jön hozzám is, hogy néhány lapot megszerezzen a gyűjteménynek.

Igen tisztelt Igazgató Ur!

Mindjárt az elején: nekem jó lenne okt. 29.-én du 5-től, vagy okt. 30.-án délelőtt a találkozót. Egyek szem rajzokból változatos témájúakat és változatos technikájúakat mutatni, hogy az anyag sokrétű legyen. Persze ez legalább olyan nehéz, mint a rézkarcok készülni idejét megmondani/gondolom, hogy melyik az az ülő hátakt, vonal, ez valóban 1977-ben készült, majd itt nálam kikeresem a párját s akkor biztos lesz, hogy nem tévesztsem össze valamelyik más rézkarcossal. Egébiránt felhívom szíves figyelmé srra, hogy Varga Nándor Lajos, aki a Főiskolán a grafika hasonlíthatatlan tudásu mestere volt kiadott egy katalógust a rézkarcok készítő magyar mesterekről, ő maga szedte és nyomta, azt hiszen 150 példányban, úgyhogy beszerezhetetlen. Nekem megvan, szívesen megmutatom. Még érdemes lenne serozoztatni is, mert másként lehetetlen megszerezni. Megnéztem: 1937-ben adta ki 100 példányban! Tervezte hogy folytatja majd Adattárát, nem tudom sor került-e rá. Több olyan katalógus-féle van, amely grafikákkal foglalkozik például Nagy Zoltán a magyar kőrajzokat vette számba/azóta is foglalkozott vele valaki. Azt hiszem a legjobb lenne a Nemzeti Galéria grafikai osztályán megtudkaolni ezeket az "Adattérakat", mert nyilván ők is dolgoznak valamiféle kiadványon, gyűjteményeik lajstromán. Oriási és rendszerezett gyűjteménye van a Munkácsy Mihály alkotóközösség vezetőjének Koller Györgynek a nála forgalomba került rézkarcokról/például Szőnyi István összes karcairól/. Szakdolgozatot készítettem/nem jelent meg/ Szőnyi karcairól egy Erzsi nevű leányzó/szégyletemmel, hogy neve nem jut eszembe/ aki most az Iparművészeti Múzeum textilosztályán van. De se szeri-se száma a lajstromozó munkáknak.

Most jut eszembe, hogy túlán félrevezettem ajánlatommal, mert én nem sokszorosított grafikát tudok adni - van ugyan abból is néhány-hanem rajzot, de talán az is jó lesz.

Nem tudom nem válnék-e be az a gondolat, amivel például a fehérvári múzeum, meg Szombathely gyönyörű gyűjteményt szerzett magának: irt a művészeknek és kért tőlük a múzeum számára egy-egy munkát. Meg lehetne ugy is oldani, hogy a Képzőművészek szövetségének grafikai szakosztályát kellene megkérni, hogy egyik körlevelükben ők kérjenek tagjaiktól/minden jelentősebb magyar művész tagjuk/ egy-egy lapot, vagy egy-egy rajzot; bizonyos vagyok abban, hogy legalább 80-90%-a adni fog, méghozzá jó munkát, hiszen múzeumba kerül. Őszintén megírnám ezt is: szegény az eklézsia, #nincsen pénzük, de szeretnék egy magyar grafikai gyűjteményt felállítani, sőt már még is van az alap ennyi s ennyi darab! Ezt valahogy úgy kellene kombinálni, hogy a művészek Pesten tegyék le valahová/rajzot nem szívesen küldenek postán, mert gyűrődik, vagy kemény kartonba kellene tenni, az meg utánajárás/, s onnan egyszerre vinné le a Könyvtár Berénybe.

No, de - mondhatja az Igazgató Ur - ötletet könnyű adni. En mindössze azért vetettem fel, mert van már rá példa. Hajduböszörmény rendezett érdekes grafikai biennálét, meg Miskolc, de nem tudok arról, hogy a teljesség igényével gyűjtenék is az anyagot. Könnyen lehet, hogy Miskolcnak vannak duplumai, ott Végvári* prof., az igazgató alkalmilag tanácsot lehetne kérni tőle, a tárolás, karbantartás stb. kérdéseire, ami előbb utóbb komoly formában felvetődik majd. Kérem szíves értesítését tehát, hogy 29-vagy 30-a a jó és hogy hány óra tájban várhatom, mert a várakozási meddő idő a legrosszabb!

Maradtam szeretettel, a viszontlátásig:

1979. X. 21. -én

László Gyula
/László Gyula/

U. i. Engedelmet, de szíves سراiból most látom, hogy kiállítási tervei is lennének, ezt megbeszéljük majd a rajzok válogatásakor!

László Gyula

TARTALOM

- 3 Kazáni tatár négysorosok — Körmendi Lajos fordítása
- 5 Sz. Lukács Imre: Nehéz lecke

VALÓ VILÁG

- 9 Vízalatti harangok — Hatvani Dániel szociográfiájának befejező része

FÓRUM

- 17 „A házunkat nem mondhatnám valamilyen szépnek...” — (Olvasótáborban — cigánygyermekkel) — Gaál Sándor közlése
- 25 Ízlés, kultúra, világnézet — Molnár Vilmos

HAGYOMÁNYOK

- 28 „Megtört, mert nem hajtott” — Varga Lajos tanulmánya Mezőtúr ellenzéki képviselőjéről

MŰVÉSZET

- 34 Grafika a könyvtárban — Arató Antal írása
- 36 Az én iskolám — Részletek Kupai Sándor, a Népművészet Mesterének önéletírásából — Válogatta és bevezetőt írt hozzá Egri Mária

TÉKA

- 44 Szabó László: Jászság (Szilágyi Miklós recenziója)
- 46 Serfőző Simon: Büntetlenül (Horpácsi Sándor ismertetője)

KÉPEK

A címdalton és a 2. oldalon Donáth Gyula linómetszete; a 4. oldalon Perei Zoltán, a 8. oldalon Budai György fametszete, Kós Károly és Gy. Szabó Béla ex librise; a 35. és 43. oldalon Csohány Kálmán rajzai, a 48. oldalon Stettner Béla grafikája. A borító 2. oldalán László Gyula leveleinek hasonmása.

JÁSZKUNSAÉG

Szerkesztő bizottság: Berényi Ferenc, Lengyel Boldizsár,
Nánási Mihály, Valkó Mihály (felelős szerkesztő).

A Szolnok megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztályának folyóirata. — XXVIII. évfolyam, 3. szám. — Megjelenik negyedévenként.
— Szerkesztőség: 5000 Szolnok, Kossuth téri Irodaház. Telefon: 12-069.
— Kiadja a Szolnok megyei Lapkiadó Vállalat. A kiadásért felel: Virágh Iván. — Terjeszti a Magyar Posta. — Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díja: 1 évre 34,— Ft, csekkszám-laszám: 215-96162. — Készült a Szolnoki Nyomdában (5000 Szolnok, Vörös Csillag út 28.) — Felelős vezető: Gombkötő Béla igazgató.

ISSN 0448—9144

Index: 25 910

Kazáni tatár négy sorosok

Magas hegyre hogyha nézel,
Szép szemeid elfáradnak.
Engemet is addig nézel,
Az emberek kipletykálnak.

Magas hegyre ha felmáztunk,
Leányokra rátaláltunk.
Szépek voltak, virágocskák,
A poklot is megmutatták.

Az utcára kisiettem,
Piros alma gurult szemben.
Olyan almát veszek csak fel,
Akit nekem rendelt Isten.

Milyen okos legszebb lovad,
Hosszú úton tudod meg.
Szépségét a nagyvilágnak,
Lány ölében tudod meg.

Ajtóm előtt szép almafa,
Kivágom, mert nem terem.
Olyan édes minden szavad,
Csalogány sem szól szebben.

A Hold mellett fényes csillag,
Nincsen köztük távolság.
A fekete szemöldököd
Ragyogtatja az orcád.

Ej-haj, leány, olyan szép vagy,
Fehér galamb a lelked.
Vigyázz, rózsám, irigyeid
A szemükkel megvernek.

Te vagy itt a legszebb virág,
Minden ruha illik rád.
Aki olyan leány, mint te,
Jóra viszi a sorsát.

Az utcára kisiettem,
Páros alma gurult szemben.
Téged, engem szerelemben
Az Istenünk tartson egyben.

Hattyú repül fenn az égen,
Begyógyult a sebzett szárnya.
Mondjátok meg kedvesemnek,
Gyűrűt küldök az ujjára.

Páros ágyat kifaragnék,
Hogyha szépen kicifráznád.
Olyan nótát dalolnék én,
Szeretődöt megkívánnád.

A kertemben tört vetettem,
Hattyúk játszadoznak ottan.
Kedvesemnek integettem,
Kertemen át jöjjön mostan.

A nyulaknak mondjátok meg,
Virágomat ne pusztítsák.
Mondjátok meg kedvesemnek,
Magamhoz kötöm a sorsát.

Kivezettem a lovam
Legelni a selyem füvet.
Mi történik holnap veled,
Előre nem tudhatod meg.

Fehér hattyú némán repül,
Odafenn a magas égen.
Megvirradt már, felkelhetnél,
Dolgunkról kéne beszélnem.

Kikönyökölt ablakába,
Gyöngyöt tett a gallérvára.
Nem való ő feleségnek,
Csak legények kínzására.

Szórja a Nap az aranyat,
Lusta lányok még alszanak.
Míg dolgozom, eszembe vagy,
Sírni tudnék, hogy ilyen vagy.

Káma partján sárga a nád,
Annak tövén pocsolya van.
Nincsen nálam búsabb ember.
Megsápadtam a bánatban.

Míg a hídon átalmentem
Sok tönkölőm kiömlött.
Megvert engem az Ūristen,
Szép kedvesem megszökött.

Fehér sirály messze száll,
Vízparton van a fészke.
Ez a világ mire jó?
Bánatra, szenvedésre.

Havas volt a hegyek csúcsa
Reggel mikor felébredtem.
Amióta ismerlek én
Bánat lakik a szívemben.

A városba miért járkálsz,
Bádog edényt úgysem veszel.
Régi szeretődhez járkálsz,
Kerülgeted, nem veszed el.

Kinyitottam az ablakot,
Tyúknak magot vetettem.
Nem mutatom a világnak,
Hogy őt nagyon szerettem.

Olyan erős az oroslán,
Senkit sem túr meg a pusztán.
Büszke legény, nem vennél el,
Bánatomat ki sem bírnám.

Napok óta esik az eső,
Selymes fűvű rétet megitat.
Újból katonákat szed a cár,
Szilaj legényeket megríkat.

KÖRMENDI LAJOS FORDÍTÁSA

Nehéz lecke

Szeghalmon, a töviskei majorban találkozom Raggambifluck Kálmánnal. A gépszerezőműhelyben többen dolgoznak, javítják az erő- és munkagépeket, satupadok fölé hajolnak. Kálmán bácsi ősz hajú, szemüveges, pirosposzsgás, hosszúkás arcú, pufajkában, alatta kék overállban intézi a „papiros” ügyeket. Cigarettazik. Annyit tudok róla, hogy katonatiszti családból származik, s őt is kitelepítették.

Raggambifluck Kálmán: — A családom szegedi születésű. Édesapám az első világháborúban a szegedi harmadik honvéd huszárezred kötelékében harcolt a fronton. A Tanácsköztársaság ellen nem játszhatott nagy szerepet, mert nem kapott semmiféle kitüntetést. Egyedüli gyerekként, katonai nevelést kaptam. Amerre édesapám szolgált, ott éltünk mi is. Hivatásos tiszt lettem, a ludovikát elvégeztem és huszárezrednél szolgáltam. Lengyelországban, Varsó alatt megsebesültem, idehaza kórházakban ápoltak, majd újra a harcvonalba küldtek. Amerikai fogságba kerültem. Hadnagyként, szakaszparancsnoki beosztásban szolgáltam.

— Embert ölt-e?

— Egészen biztosan előfordult. A páncéltörőket irányítottam, abból a távolságból kis pontnak látszott az ellenség, semmi másnak. Ember, ember elleni harcban vem vettem részt. Tűzerővel nyomtuk el egymást. Idegileg, fizikailag rendben voltam, úgy hogy nem érte szó a ház elejét. Sem akkor, sem később nem éreztem semmiféle defektust emiatt.

— Már 1945 október elején Budapesten, a lakásunkban tartózkodtam. Amikor elengedtek a fogságból és a hegyeshalmi határállomáson átléptünk, ahol az első gyors vizsgálat megtörtént, a legénységet Győrbe, a tiszti állományt Komáromba irányították. Az első politikai felülvizsgálat után engem elengedtek, de felhívták a figyelmemet rá, hogy saját érdekében igazoló bizottságnál jelenjek meg. Ez a bizottság a pártok képviselőiből tevődött össze, semmiféle elmarasztalást nem tapasztaltam, tőlem később az igazoló bizottság papírját soha nem kérték, tisztában voltam az igazammal, semmi olyat nem követtem el, amiért bűnhődnöm kellett volna. Aztán még egy káderezésre hívtak, de az is udvariasan, cigaretta kínálással történt.

— Kenyér után néztem és segédmunkáskodtam. Kőművesek mellett dolgoztam egy ideig, de amikor megtudták, hogy egy horthysta tiszt keveri a maltert, azonnal elbocsátottak. Bizonyos idő után távoznom kellett a munkahelyekről. Én soha le nem tagadtam, se itt a gazdaságban, se máshol, hogy szerettem a tiszti mundért; megtanultam azért, amit elértem.

— Éhezett?

— Nem. A házunkban lakatosmester üzte az ipart, s említette édesanyámnak, hogy ha kedvem lenne, felfogadna inasnak. Két évre leszerződtem, s mert érettségivel rendelkeztem, felmentettek az iparitanuló-iskola alól. Szerencsére ennél a mesternél segédmunkásként is dolgoztam, így halmoztam az állásokat és igazán jól kerestem. Kis kocsival húztuk magunk után a szerszámokat. Amikor felszabadultam, a maszektól búcsút vehettem, mert segédként már nem foglalkoztatott. Nem volt rá módja.

— Az első magyar gazdasági gépgyárban brigádvezető lettem. Akkoriban dolgoztunk a cséplőgépeken, s az első kombájn prototípusán. A cséplődobokat szereltük össze. Megnősültem, a feleségem gépkönyvelő volt a statisztikánál. Az édesapja hivatásos tiszt, egy ezrednél szolgáltunk, onnan ismertem a családot. A keresetünkből megéltünk, szerencsénkre a szüleinknél lakhattunk.

— Aztán, 1951-ben megkaptuk a végzést, huszonnégy óra múlva eltávolítanak bennünket a lakásból, Budapestről, belügyminiszteri rendelet alapján. Az édesapám címére érkezett az értesítés, de mind a négyen, név szerint szerepeltünk rajta, s meghatározták, hogy hány kilós csomagot vihetünk. Egy pesti főbérleti lakásban bőven akadt olyan holmi, aminek még most is hasznát vehetnénk, de akkor Csáki szalmájának maradt. Nem tiltakozhattunk. Váratlanul nem ért bennünket, mert akkor már javában tartottak a kitelepítések. A szüleim, s a feleségem is jól, önfegyelméletten viselték el a történeteket.

— Nem próbáltak segítséget kérni? Kibúvót keresni?

— Szóltam a gyárban. Megbecsültek ott a munkám után, s abból gondolom, hogy szerettek is, mert az igazgatóhelyettes lépéseket tett az érdekekben, de azzal intették le, nincs pardon az atyaúristennek sem, nincs mentesítés, ne is forduljon sehová, mert pórul járhat. Ekkor utaztunk Dévaványára, a kényszerlakhelyünkre. A poggyász és a csomag marhavagonokban, mi személyszállító kocsikban. Az ablakokhoz nem húzódhattunk, ültünk végig. A józsefvárosi pályaudvarról indultunk. Rendőrök kísérték a szerelvényt. Nem mondhatom, hogy rosszul bántak velünk, de elég kegyetlenség volt az, hogy megbolygattak és a saját otthonunkból elűzték. A feleségem állapotosan utazott és emlékszem, hogy Szajolban tejet kapott egy kannafedőből. Gondolom a betegeknek adták fel a vonatba.

— Együtt utazott a család. Ruházatot, ágyneműt, a legszükségesebbeket vittük magunkkal. Kora reggel indult a szerelvény, zöld utat kapott állandóan. Dévaványára délután értünk. A pályaudvaron egy hosszú asztal mellett az előjáróság sorakozott, s közölték velünk, hogy rendőri engedéllyel hagyhatjuk el csak a községet. Papirokat osztogattak, azon rajta a cím, hogy ki, hol lakik. Álltunk a nagy asztalnál, felolvasták a névsort, ki hová. Rendőrök őrködtek. Gépállomási traktorok és parasztkocsik szállították el a népet. Nekünk D. Tóth Péter kulák házában jelölték ki a kényszerlakhelyet. Estére beértünk. Napközben nem ettünk egy falatot se, de nem is volt étvágyunk.

— Tudták, mi lesz a sorsuk?

— Nem nagyon tudtunk semmit. Azt, hogy miből élünk, nem is kérdeztük, mert hamarosan eligazodtunk a faluban. Napokon belül elhelyezkedtem az állami gazdaságban. A feleségem is velem tartott, vontató szállított a határba lennünket naponta. A szüleim odahaza maradtak.

— Gyalogmunkán, répakapálásban kerestük a kenyerünket. Nekem nem tűnt elviselhetetlennek és szokatlannak, mert fizikai munkán dolgoztam korábban. Egy brigádvezető a kitelepített részleget irányította. A munkával is, és a létszámmal is elszámolt. A határban nem őriztek minket, nem is győzték volna rendőrrel. Ha elhagyom a községet, akkor bizonyára elfognak, mert mivel igazolom magamat? Szűrőpróbaszerűen néhányszor a lakásunkra látogattak, éjjel vagy nappal, s ellenőriztek.

— A gazdaságban üzemi kosztot kaptunk. Nem emlékszem arra, hogy különösebben éhezünk volna, éltünk úgy, ahogy lehetett, a keresetemből. Aztán már a feleségem se segített, mert előrehaladt az állapota.

— Mihelyt lehetett, a Nagykunsági Állami Gazdaságba mentünk el, öten a kitelepítettek közül. Kaszáltunk, kapáltunk. Megtanultam hamar, rávitt a kényszer, jól fizették. Bár csoportban dolgoztunk, de teljesítményre, rendszeren megcsináltuk, amit kiszabtak, ezért rendszeren is kerestünk. Ám az kellett hozzá, hogy a falubeliek befogadjanak, s annyit teljesítsünk, mint ők. A pénzre meg egyre jobban szükségem lett, mert édesapámtól időközben megvonták a nyugdíját. Dolgoztam cséplőgépnél, kerestem kenyérre valót, fogtam kukoricaföldet, vettem malackát, fokozatosan átálltam a falusi életformára. Fiatal emberként bírtam. Nem morfondíroztam, hogy így meg úgy, meg ilyesmi, amin nem segíthet az ember, azt hagyja a fenébe, a munkájával érje el, hogy olyan körülményeket teremtsen, amely elfogadható. Keresse meg a legszükségesebbeket, még mostoha viszonyok között is! Édesanyám ügyesen főzött és az rengeteget számtított. Nincsen semmi drasztikusabb élményem azokból az időkből. Elfogadtak az emberek, ma is, ha Dévaványára utazom, vagy itt az állami gazdaságban találkozok ványaiakkal szívesen látnak. Megbecsülnek.

— Aztán heten a békéscsabai magasépítőkhöz kerültünk. Elintézték, hogy rendőrségi engedéllyel elmehessünk, így a mezőtúri laktanya és a sarkadi kendergyár építéséből kivettem a részemet. Szerettek minket, mert ez a héttagú brigád nagyon igyekezett. Önállóan dolgoztunk, amit megmutattak, azt pontosan és szépen megcsináltuk. Szerencsére ez érződött a keresetünkön is. Akkoriban munkásszálláson laktunk, hétfőn utaztunk, szombaton vissza, a kosztot leginkább magunk főztük, teát, rántottát, meg ilyen hamar-ételeket. Akadtak olyan brigádok, akik bizony nem tették oda a testüket, ezeknek mi példát mutattunk, s jóval többet kerestünk náluk. Ha a munka úgy kívánta, mi egyhuzamban dolgoztunk hajnaltól másnap reggelig. Ők meg délután már letették a szerszámot, s a kocsmát keresték.

— Előtte egyikünk se szerzett építkezési tapasztalatot. A brigádunkba nem mindenkit fogadtunk be, mert tőlünk is megkövetelték a munkát, de szerencsére ebből hátrányunk nem származott. Könnyebbedett a helyzetünk 1953-ban a kényszerállapot megszűnt, de Budapestre nem költözhattünk vissza, Dévaványán maradtunk, édesapám is elhelyezkedett az állami gazdaságban (Töviskesre), egy karbantartó kőműves mellé, segédmunkásnak. Szerencséjére tíz évet eltöltött munkában és utána nyugdíjat is élvezhetett. Könnyebbséget jelentett a részére, meg a családnak is. Ő javasolta nekem, hogy keressék állandó és megbízható munkahelyet; miért nem tartok velem? Megfogadtam a tanácsát. Kezdetől fogva szerelőként dolgoztam. Itt más ez a szakma, mint gyárban, vagy ipari nagyüzemben, mert ami rossz, azt meg kell javítani, a létünk függ tőle. Nincs megkülönböztetés, hogy ez géplakatos, a másik vízvezeték-szerelő, egyformán megcsináljuk a munkát, nincs vállrándítás, hogy ehhez nem értek, nem tudom, összedugjuk a fejünket és a legokosabbra hallgatunk.

— Munkásszálláson, brigádszálláson hanyódtam másfél évtizedig. Hetenként egyszer teherautó szállított haza. A kislányom mellé másik is született, s változatlanul Dévaványán laktunk. Közben éreztem, hogy itt a gazdaságban megbecsülnek. Tíz esztendeig kombájnoztam is, s természetesen tavasszal, ősszel és télen a műhelyben szerelősködtem. Ahogy öregedtem, megtapasztaltam, hogy a kombájnozás fiatalabbaknak való. Sem akkor, sem most nem panaszkodhatom a munkahelyemre. Akikkel meg egy brigádszálláson éltem, egészen jól megismertük egymást, együtt főzőcskéztük esténként a jó, laktató parasztételeket.

— A gazdaságtól kaptunk építési kölcsönt, fuvart, az OTP-től kölcsönt, és 1967-ben építkeztünk Szeghalmon. Három szoba, konyha, fürdőszoba, s körbe lehet járni a lakást.

— Jó anyagi körülmények között élünk, a feleségem a Nemzeti Banknál főkönyvelő. Nincs anyagi panaszom. A munkámat megbecsülik, szerelőként tartanak nyilván, de hibafelvételezést csinálok, anyagkiadást, nyilvántartást vezetek, ha megszorul a helyzet, akkor le a mundérral, és kalapácsot a kézbe. Illetményföldet is kapok, mikor milyen juttatást.

— Milyen a közérzete?

— Jó. Szakszervezeti tag vagyok 1946-tól, én fizettem a nehéz években is a tagdíjat. A kerület gazdasági felelősének tettek meg a szakszervezetnél. A házamat berendeztem, elláttam háztartási gépekkel, semmi különösebb szenvedélyem nincs, pöszmötölök a kertben.

— Külföldön is jártam. Moszkvában, Kijevben, barátságvonattal. Az igazság, nem nagyon szeretek már utazni, üdülni is mehetnék, volna módomban, de fárasztó, nem szeretek elmozdulni itthonról. A szocialista brigáddal romániai körutat tettünk, Erdélyben, a régi magyar városokat látogattuk meg.

— A televíziót nézem, de a könyveket jobban szeretem, amit a kislányom haza hoz a könyvtárból, abba belelapozok, leginkább a háborús irodalmat olvasgatom. Meg Aranyt és Petőfit.

— Jó a helyem, bajom meg senkivel. Nagyritkán, ha Budapestre utazom, találkozok régi katonabajtársakkal, s felidézzük azokat az időket, de az az igazság, egyre kevesebbet tudunk már egymásról, engem is egészen más dolgok érdekelnek.

— Minek érzi magát?

— Munkásnak. Megálltam a helyemet, és befogadtak. A tétlenséget nem szeretem. Ha az ember nem akar semmit, akkor vége.

— Nincs nosztalgiám a régi idők iránt. Az már végképp elsüllyedt. A civil életet megszerettem, hiszen nincsen semmi kötöttsége, vagy nagyon kevés. Nekem természetesen kínálkozott a katonai pálya, meg tetszett is. Aztán a tragikus sorsfordulóm után, lassan, fokozatosan váltam munkássá, nem is tudom, igazán hogyan történt, de egészen jól érzem magam.

ORTUTAY GYULA
KÖNYVE

HATVANI DÁNIEL

Vízalatti harangok II.

A tagsági előregedés akut és megállíthatatlan folyamat. A téeszadminisztráció azokat a nyugdíjas és járadékos tagokat tartja nyilván név szerint is, akik még foglalkoznak háztáji állattartással; ezeknek ugyanis fejenként tíz-tíz bála szalmát utalnak ki évenként. Becslések szerint az idős tagoknak mintegy az egynegyede nem tart jószágot, s ezek is zömmel Vezensyén laknak. Így a nyilvántartás, szándéka ellenére bár, szépít a helyzeten. Tehát: Tiszajenőn 108, Vezensyén 87 nyugdíjas és járadékos tagot tartanak nyilván. Az aktív tagokhoz képest az arány Tiszajenőn normálisnak mondható, Vezensyénben már semmiképpen sem: minden dolgozó tagra majd két inaktív tag jut.

Azt, hogy a vezensyiek a Tiszamenti Tsz-ben — forintban számított értékre gondolva — mit produkálnak, semmiképpen nem lehet különválasztani a jenőiek teljesítményétől. Jobb híján tehát el kell fogadni azt a feltételezést, miszerint bármelyik vezensyi tag munkája felér bármelyik jenőiével. Ez persze absztrakció. Tehát az 1980-ban kimutatott egy dolgozó tagra jutó üzemi termelési érték 291 ezer forint. Ennek alapján könnyű kiszámítani, hogy a vezensyiekre jutó hányad (a téesz egészére jutó 67 millióból) 14 és fél millió forint. Mellesleg szólva: ez az elméleti hányad bizonyosan nem több a valóságosnál, hiszen a vezensyiek jóval kisebb arányban dolgoznak az árvízveszedelemnek kitett növénytermesztésben, mint a tiszajenőiek. Az éves részesedés (a kiegészítő részesedéssel együtt) 45 ezer forint. A téeszből az 1980-as esztendőben a vezensyiek két és egynegyed millió forintot vittek haza — a termelési érték egyheted részét. Azt, hogy ez az arány nagy-e vagy kicsi, csak számos dimenzió függvényében lehetne reálisan megvizsgálni. Ettől itt eltekintenek. Az alapprobléma ugyanis az, hogy a regulatív adóztatás továbbra is kedvez a primitív termelés-szerkezetnek, rövidre zárja a téesz kezdeményező kedvét.

Mindenesetre van egy összehasonlítási alap: a vezensyi közös (elméletileg szakítva le a Tiszamenti Tsz testéről) a foglalkoztatottságot és a keresleti lehetőséget tekintve nagyjából azonos szinten áll — vagy inkább arra a szintre süllyedt —, ahol az egyébként sem túl prosperáló bútorfonó háziipari szövetség részlege található. Az alapanyagot, a fűzvesszőt ugyanis a részleg Tiszaalpárról kapja.

Emberi verejték tehát immár nem öntözi a vezensyi határ kulturnövényeit, a szélben tengerként hullámoz a tengeritábla, leginkább ősszel és tavasszal színes gépcsodák halk zümmögése hallatszik az egykori pacsirtaszó helyett, alacsony szálló repülővel vegyszereznek — még egy húsz év előtti szemszögből nézvést is mindez nem más, mint a megvalósult nagyüzemi utópia. Csodálatosképp azonban innen is hiányzik, amit a megvalósítandó utópiáknak leginkább szólni szoktak: az üdvözítés felemelő érzése. Annak nyomán, hogy a gépek kivették az emberkézből a munkát, még csak kielégítő közérzet sem támadt.

Holott látszólag minden logikus rendben zajlott le. Gondolván itt arra, hogy Vezseny ideális alföldi falu volt, olyan értelemben, hogy nem rendelkezett tanyavilággal. Következésképp a konzekvensen végigvitt nagyüzemesítésnek semmi sem állhatott útjában. „Egyszerűen” csak a mezsgyéket kellett összeosztani.

Sikerült, s azt kell hogy mondjuk: túlságosan is.

Lám, Tiszajenőn a technokrata szemlélet jegyében fogant tökélynek máig útját állja a tanyavilág. A külterületen 220 tanya található, ezek mindegyike villamosított, de a belterületen is, majd félholdas telkek nyúlnak ki a pusztaság felé, ideális települ kínálkozva a háztáji gazdálkodás számára. Így hát ami nem valósulhatott meg teljes következetességgel a nagyüzemi táblákon, az — többszörös hatásfokkal — utat tört magának a háztájiban: az intenzív hasznosítással párosult termelői kedv. Nincs bennem nagy hajlam ahhoz, hogy szembeállítsam egyfelől a gépi és a vegyszeres technológiát, másfelől az emberi alkotó készséget, ám az agrotechnika mai fejlettségi fokán a nagyüzemben óhatatlanul az előbbi kerül előtérbe, a háztájiban pedig az utóbbira esik a nagyobb hangsúly. Azért, hogy e helyzet előállott, elmarasztalni senkit nem lehet; a technikai civilizáció hozta magával.

Az viszont már fölismerés és elhatározás kérdése, hogy azt az utat köves-sük, amelyik az ember gazdasági, s következőképp társadalmi önmegvalósítá-sának optimuma felé mutat. És amíg ez az optimum Vezsenyen elsikkadni lát-szik, addig Tiszajenőn teljes pompájával bontakozott ki. Igaz, Vezsenyen is eljutottak odáig, hogy az utóbbi években kicsiny konyhakerteket mérnek ki, a saját ellátás végett, ám Tiszajenőn az intenzív háztáji árutermelés áll úgy-szólván a falu mindennapi életének a központjában. A vezsenyi tagság kéthar-mada a vegyszeres kukoricából méreti ki a háztájit — ez jelent a tagoknak évi tízezer forintot —, a kertészkedéssel foglalkozó jeni tagság pedig az egy hold-nyi területéről ennek a háromszorosát éri el. Tegyük hozzá: igen szerény szá-mítás szerint, miként az alábbiakból is kiderül.

Zöldborsó, zöldbab, pritaminpaprika a „sláger”. Korai, sok esetben fóliás természetűvel, s az értékesítésből származó nagy bevétellel. Tavasszal, nyár elején mindennapos jelenség, hogy a tag reggel hatkor úgy áll munkába, hogy aznap már megjárta a fővárost. Az igaz, hogy túl sokat nem aludt.

Mindez hat-hét évvel ezelőtt kezdődött számottevő mértékben. Először a téesz próbálkozott a közösben a korai zöldségtermesztéssel, de nem vált be, hiányoztak úgymond az üzemi tapasztalatok, ám az igazság kedvéért meg kell jegyeznünk: adódott olyan eset is, hogy mire a téesz megnevelte a palántát a maga 20 holdjára, s következett volna a kiültetés, a Tisza épp elöntötte az erre szánt területet. Más lehetőség nem volt, a palántát odaadták a tagoknak. És a tagsági vállalkozó kedvre utal, hogy a közösben bekövetkezett kudarc ellenére is szembenézett a kockázattal.

Évente ma már 140—150 vagon zöldségféle terem meg a tiszajenői háztáji gazdaságokban. Igaz, a mennyiségben bennefoglaltatik a nem téesztagok által megtermelt hányad is; bár nem jelentéktelen szempont, hogy a palántát ezek is a közöstől kapják. Különként tíz forintos átlagárat ugyancsak elérnek — így ahány vagon, annyi százezer forint. De az említett mennyiség a gyümölcsrel együtt — a konzervgyár, az áfész, a Zöldért egyaránt felvásárlóként jelentke-zik — „felmegy” 220 vagonra is! S még nem szóltunk a kétezren felüli hízott sertésről, a több ezer hektós évi tejtermelésről. (Bár ez utóbbi kettőben a veze-nyieké is szerepel.)

Leszűkült horizontok

A vezsenyiek lába alatt évtizedek óta mozog a talaj. (E dolgozat végén látni fogjuk, hogy a kijelentés nemcsak képletesen igaz.)

Az önálló, az öntörvényű falusi lét lehetőségeinek zsugorodását jól szemlélteti az alábbi kis „eseménynaptár”:

1954. Létrejön Tiszajenő község. A vezsenyi szőlők — az ottani lakosság-gal — leszakadnak az anyaközség testéről.

1964. A vezsenyi téesz egyesül a tiszajenőivel, Tiszamenti Tsz néven.

1971. Megszűnik a vezsenyi általános iskola önállósága, a faluban csak az alsótagozatos oktatás marad.

1976. A vesszőfonó házipari szövetkezetet Tiszaalpár hasonló jellegű szövetkezetéhez csatolják.

1977. Vezseny község önállósága megszűnik, közigazgatásilag Tiszajenőhöz tartozik.

Mivel folytatódik a sor? — kérdik aggódó szorongással a vezsenyiek. Gazdátlan faluként emlegetik lakhelyüket, sőt elhangzik ilyen túlzó, már-már drámai megfogalmazás is: „hivatalból üldözendő község”.

Többen a tiszajenőiek állítólagos mohóságát kárhoztatják, olyanfajta magyarázatot adván a történeteknek, hogy az egykori nincsteleneknek direkt és szánt szándékkal kedveznek a valamikori „gazdafalu” rovására. S nyíltan kikitör a „gazdagóg” is: „Most azok parancsolnak nekünk, akik valamikor szalmáért koldultak nálunk. Beengedtük őket a szőlőkunyhóba, s mostmár a faluból is ki akarnak túrni bennünket”. Mások hozzátesszik, lekezelő legyintés kíséretében: „Falu? Ugyan már! Még rendes járdájuk sincs”.

Eszem ágában sincs föltételezni, hogy akár a járásnál, akár a megyénél „alájátszanak” a jenőiek feltételezett törlesztési törekvéseinek. Mégis, az ilyen irányban munkálkodó lelki mechanizmusok működését nem tudom teljes egészében kikapcsolni... Természetesen, mint lehetőséget. Tudatalatti kövületek az 50-es évekből? Ez persze merő gyanúsítgatás. Tény azonban, hogy Tiszajenőnek kedvezni lehetett volna Vezseny elsorvasztása nélkül is. A téeszek összevonását még meg lehet magyarázni a gazdasági racionalitással, s annak idején bizonyosan volt is ilyen „alátámasztás”. De már itt is kérdésként vetődik fel, hogy egy ilyen fontos lépésnél elegendő-e a gazdasági összefüggések elemzése? A tanácsi összevonást viszont az égvilágon semmi sem indokolta. Mi lett ezáltal olcsóbb, kifizetődőbb, ésszerűbb? Annál nagyobb kárként jelentkezik a horizontok leszűkítése, mind az egyéni, mind a mikroközösségi szférában. Főleg egy olyan helyzetben, amikor a sokévszázados múltra visszatekintő faluközösség sorsát pecsételik meg akként, hogy egy múlt nélküli, majdhogynem mesterségesen életrehívott faluképződményhez csatolják.

A helyzet iróniája ugyanakkor, hogy a vezsenyi mikrotársadalomban a faluközösség hálózata mindmáig kitapintható — szó volt már erről fentebb —, meg lehet, hogy a dac, a megalázottság akár indokolt, akár indokolatlan tudata még szorosabbra zárta soraikat. Tiszajenőn viszont ilyen közösségek a csirájával sem találkozni, s ilyennek a jövőbeli kialakulására sem lehet számítani; az egykori szőlőkapáló zsellérek második-harmadik nemzedéke individualizálódásra hajlamos „parasztpolgárrá” vált. Jelen van ugyan a dinamizmus, nagyon is, de csak addig, ameddig a porta, illetve a háztáji terjed.

A vezsenyi önállóság tudatának a történelemben mélyreható gyökerei vannak. A jobbágyi időkben földesúri birtok volt Vezseny is — ezer és ezer más

faluhoz hasonlóan —, ám itt helyben sohasem lakott az uraság, s így a falu lakói megszokták, hogy sorsukat maguk intézzék. Így váltak „magukba bízókká”.

De most kiben bízzanak? A jó ég tudja honnan idehozott vezetőkben? A kérdésre ilyen választ kapunk: „Befogadjuk mi, azt is, aki ide jön, de legalább az is befogadna minket”.

Nincs szándékomban felsorolni azokat a minősítéseket, melyekkel a Vezsenyen az utóbbi pár évtizedben megfordult (vagy akár most is jelenlévő) vezető embereket illetik az őslakosok. Az ilyen minősítésekben sok a fölületes, az elnagyolt — s általában a tárgyilagosságot nélkülöző — ítéletkezés. Ám a bővebb kifejtés híján is sejthető, hogy egy ezer lélekszám alatti helység tisztségviselői közé könnyen bekerülhetnek olyanok, akik híjával vannak nemcsak a vezetői, de a szükséges emberi minőségnek is. Így vált Vezseny is „lefejezett faluvá”.

A fiataloknak nincs közéleti mozgásterük, szerepük. Fiatalt a helyi pártalap-szervezet sorába évek óta nem vettek fel. Beszélük, előfordult olyan is, hogy az óvodába nem alkalmaznak szakképzett óvónőt, amennyiben másoknak kell állást szerezni...

Mondják azt is, zárkózott a falu népe. (Bár jómagam az ellenkezőjéről bizonyosodtam meg.) „Hogy is ne lenne zárkózott, amikor kívül van a saját sorsán?” — hangzik az érvelés az egyik fiatal szájából.

És egy másik:

„Elhangozhat itt akármilyen fölvetés, javaslat, olyan még nem volt, hogy írásban kaptunk volna választ. Tudja, mit csinálnak azok, akik jogot formálnak a község sorsának az irányítására? Horkolnak meg horgolnak...”

És egy harmadik:

„Addig Vezsenyen nem lesz élet, amíg nem a vezsenyiek intézik a saját sorsukat, mindannyiunkét, akik itt lakunk. Pedig hát lettek volna alkalmas emberek... Ha csak arra gondolunk, hogy a 70-es években 18 idevalósi fiatal szerzett diplomát. Egy sincs itt közülük. Mind máshová került... De nézze csak meg a tiszajenői vezetőket: a tanácstitkár kivételével mind helybeli.”

Csakugyan, hogyan is állunk a vezsenyi értelmiséggel? Országos viszonylatban sok szó esik a falun élő és dolgozó értelmiség számbeli megsokszorozódásáról, súlyának növekedéséről. Ám egy rövid számvetés bárkit meggyőzhet arról, hogy Vezsenyen ellenkező előjelű folyamat játszódik le. Vegyük alapul 1928-at, a világháború előtti utolsó „békeévet”. Ekkor volt a faluban főjegyző, adóügyi jegyző, orvos, postamester, két tanító és a református lelkész. Ez összesen hét. És manapság? A pap, meg a faluban az utolsó heteiket töltő állatorvos—agrarmérnök házaspár. Az asszony, miután megszerezte a diplomáját, az általános iskolában tanított. Nem kis részben azért költöznek Szolnokra, hogy a feleség is a szakmájában helyezkedhessék el. No és a három gyerek beiskoláztatása miatt...

Pedagógus, szolgálati lakás híján, nem várható, hogy megtelepedjék a faluban. Jórészt eddig is Tiszajenőről jártak át. Marad az egyedüli értelmiségi: a lelkész.

Megkapaszkodni egy marék rögben

Mit ér az ember, ha vezsenyi? — alcímként akár ezt is írhattam volna a most következő fejezet élére. A közösségi sorsba ágyazott rendhagyó életpálya egy mélyebb összefüggés vonulatában válik igazán tipikussá. Az út enyhe ka-

nyarulatában, a kerítés előtt évekig ott hevert rozsdásodó karosszériájával csúfoskodva a Warszawa matuzsálem, a sziklatömb puritánságú emeletes házat nagyjából bevakolták; de úgy látszik, az ellenirányú hullámok hátán a nagy nekibuzdulások közepette sem lehet eljutni a végleges honfoglalás ölébe.

Am ha a közvetlenül a ház melletti és mögötti mindenféle limlomok, bódék között átverekedjük magunkat, nem mindennapi látványra tárul tekintetünk: egy mini-Édenre emlékeztető szőlőtelep a majd 600 négyszögölnyi területen, kordonos művelésre beállítva, a felső huzalok jóval az embermagasság fölött, s akad nem egy tőke, amelyik kétszáznál több fűrtöt dajkál. Mintha kimeríthetetlen őserő munkálna a talajban, s a lényegét tekintve ez így is van: a hét év előtti telepítéskor négyezer mázsa tömény tyúktrágyát forgattak bele a talajba, majd pedig elkészült a sorok között az alagsövezés, s a szivattyú beindításakor a töltésen áttemelt Tisza-víz jut el a gyökérzónába.

A kulturtenyészet — mely mintha szándékos bizonyítéka kívánna lenni annak, hogy mire képes ez a föld — Harkai Gyula és felesége kezemunkáját dicséri.

A zsúfolt emeleti szoba berendezése sem nevezhető mindennapinak: a sarokban régi brácsák, hegedűk, s más húros hangszerek, a zongora tetején ósdi bibliák, zoltáros könyvek. A falakon a helyben született és élt festőművész, Czecei Szüts Sándor képei láthatók: meghitt hangulatú tiszai tájak álmodat harmatozó varázslatai. Aki ezeket az ecsetvonásokat tette a vászonra, az nem kíváncsozott el erről a vidékről, ebből a faluból.

Vagy csak saját magának sem merte bevallani? A kételkedő kérdésre már aligha kaphatunk választ.

A házigazda 60 év körüli, eleven mozgású férfi, hangjában lefojtott szenvedély, mely csak az elkeseredettség által robbantott repedésekben szívárog elő:

„Apám iparos ember volt, s azt kell hogy mondjam, itt veszett Vezensyben. Mindenféle mechanikus gépeket szerkesztett, vagy alakított át; 1908-ban, akkor még fiatal volt, ő hozta be a cséplőgépet Vezensyre, azelőtt itt csak a cséphadarót ismerték. Később ártézi kutak fúrására adta a fejét, egy ízben Martfűn végzett kútfúrást, s olyan bő vízre lelt, hogy a főszolgabíró külön megdicsérte a munkájáért. Ismert ember volt széles e vidéken, ha például tévedésből Szolnokra címezték a neki szóló levelet, bizonyosan megkapta.

Ilyen környezetben nőttem fel. Fiatalkoromból éveket vitt el a katonaszkodás és a hadifogság. A szolnoki repülőtéren szolgáltam és 1945. április 4-én estem fogságba. Amikor hazajöttem, megpróbáltam folytatni apám mesterségét. Ez ment úgy 1952-ig, akkor aztán „levetkőztettek”: államosították a felszerelést. Hetedmagammal alakítottunk egy kátézest, de tizenvalahány hónap után ennek is befellegzett. Gondoltam, leszek mégis inkább magánkisiparos. Az összes környékbeli funkcionáriusnak én javítottam a motorbiciklijét, az akkor közismert lemezvillás Csepeleket, s végülis, hogy a munkát elszámolhassam, kiváltottam az iparendélyt. De az átutazó motorosnak, bárki volt is az, ha a gépét baj érte, ingyen javítottam mindig. Később rendbehoztam egy múlt századi esztergapadot, s fogaskerekeket marattam rajta, mert azok épp hiánycikkek voltak. Tíz és tizenkét milliméteres lemezekből hidegvágóval metszettük ki a négyszög alakú darabokat: feleségem tartotta a lemezt, én pedig kezeltem a vágót és a nyolckilós kalapácsot. Az esztergapad megvan még mindig, de már csak arra szolgál, hogy a macskáknak daráljuk meg rajta a húst.

A fogaskerégyártáson alig volt haszn, mivel 51 százalékos adót kellett fizetni utána. Primitív gépeket eszkábáltam az akkori téesz megrendelésére,

pénzt ezekért nem kaptam. Így aztán, amikor jött az átszervezés, jóformán én voltam az egyedüli Vezsenyen, aki csakugyan önként lépett be a közösbe. Akkor tették meg Détár Mihályt elnöknek, akit Mezőhékről hoztak át. Ennek az embernek mindene a föld volt, a termelés. Megcsinálta azt, hogy éjfél után ment ki ellenőrizni a szántást. A traktorossal lejjebb állította az ekét, olyan lentre, amilyenre csak lehet. Akkor elköszönt, úgy tett, mintha indulna haza, de egy jókora kerülő után lámpa nélkül visszaosont, s ellenőrizte, hogy a gépes nem állította-e vissza az ekét. Egy másik alkalommal, amikor az éjjeliőr, Márton bácsi elaludt, leült az ágya szélére. Az öreg felrezzent, megijedt, de az elnök nyugtatta: »Aludjék kend, Márton bácsi, majd vigyázok én addig a közösre!« Hát ez az elnök tett meg engem a gépesítés vezetőjének. Azt mondta, hogy oldjam meg a problémákat, ahogy tudom. Így aztán szabad kezet kaptam, s dolgozhattam. Egy idő után már magam csináltam meg a kombájn differenciál-művét is. Volt olyan is, hogy az anyagbeszerző 2—3 ezer forintos alkatrészeket vásárolgatott, s én ugyanolyanokat vettem meg 70—80 forintért a MÉH-telepen. De aztán, amikor egyesültünk a tiszajenői téesz-szel, Détár a járás, de tán még a megye szemében is kegyvesztett lett. Éreztem, hogy körülöttem is fogy a levegő. Megtudtam: arra készülnek, hogy a közgyűlésen kizárjanak. De én előbb kiléptem. Ez volt 1966 elején. No most mihez kezdjünk? Próbálkoztam nyulakkal, aztán tojótyúkokat állítottunk be. Ebben a szobában, ahol most beszélgetünk, volt ezer G—33-as tojóhibrid, a másikkban pedig ezer Chéver. Mi egy szobában aludtunk a keltetőgépekkel, ezekre egyébként úgy kéregettük kölcsön a pénzt.

Tápot magam állítottam elő, saját takarmányból. Hencegés nélkül állíthatom, jobb volt, mint a gyári. Alom céljára forgácsot használtunk. Magam készítettem el a 2200 férőhelyes tojóketrecekot, négy milliméter átmérőjű drótkból hegesztettem. No most: egyik kezemmel fogtam a drótot, a másikkal a pisztolyt, a pajzsot tartani már nem tudtam, s így az egészre majdnem ráment a szemem világa. Amikor már egész jól beálltunk, akkor elkezdődtek az átadási problémák. Állományt újítottunk, s ezért 1200 tojótyúkon túl kellett adnunk. Sorra jártuk a BOV összes telepét, sehol sem kellett. Törökszentmiklóson azt tanácsolták: égezzük el az állományt. Nekik ingyen sem kell, ha mégis oda találjuk vinni, bezárják előttünk a kaput. Belefáradtunk. Közben ugyanis a baromfivész is pusztított. Átmenetileg akkor próbálkoztunk tehéntartással, kocatartással. Egy ötmázsás anyagocánk is volt, kaptunk ajánlatot is, hogy vigyük fel a Mezőgazdasági Kiállításra. Kilenchetes malacai 40 kilónál is többet nyomtak. Ez az állatunk 6—7 évig volt meg. Galambjaim — kiváló minőségű, fajtagvőztes King-eket tartottam — kiállításon szerepeltek. Elértem itt is, amit el lehetett — abbahagytam. Tartottunk komondorokat, a szaporulatot vitték az USA-ba, Johannesburgba, meg az ég tudja, hogy a világ milyen tájékára. Hírük ment, mint a Harkai-féle fekete körmű kutyáknak. Csináltunk egyszer az ebeknek 25 mázsa szárított hallisztet. Házunkat akkor leírhatatlan bűdösség járta át. Még a falakat is átította a szag. És mindezek után jött a szőlő. A vicces itt még az volt, hogy valamelyik gazdaság megvásárolta a tyúktrágyát, elszállítani azonban nem volt hajlandó. Jól jött a szőlőm alá.

Sikeres embernek érzem-e magam? Annyiban igen, hogy mindig a saját hajlamaimat követhettem. Hogy úgy mondjam, megengedhettem magamnak ezt a fényűzést. Csak hát ennek ára volt, s van jelenleg is. Pénzünk soha nem volt takarékbán, egy fillér sem. Amit kerestünk, befektettük. Autóm 1939-től — kis megszakítással az 50-es években — mindig volt, de újra sohasem tellett.

Használtat vettem, s felújítottam. Annakidején én vettem meg Sík Endre szolgálati kocsiját, egy fekete Buickot. Most van egy nagy Polski Fiatom meg egy Trabantom. Nyugdíjat nem fogok kapni, a szőlőből meg annyi a jövedelem, hogy annyit éjjeliórként is keresnék. Aggódok mégis a falu sorsáért, hiszen életem javarésze itt telt el. Elköltözésre úgy istenigazából egyszer nyílt alkalom. Nem emlékszem pontosan, Dunahasztiból vagy Alsógödről kaptunk-e jó ajánlatot, de mielőtt ott megürült volna a ház, innen ki kellett volna költöznünk. Ahhoz pénzünk nem volt, hogy ezt a problémát áthidaljuk. Így aztán maradtunk Vezenyén.

Nemcsak a növény, de az ember is igyekszik megkapaszkodni a Tisza menti talajba, ha az nem is több egy maréknyi rögnél. Még a szőlő is csak arra való, hogy számosabb legyen a hajszálgyökérzet.

Hullámtérben

Pedig az itt élő ember az utóbbi időben — értsd: az utóbbi évszázadban — furcsa, felemás viszonyba keveredett a folyóval. A Tiszát — amellet, hogy felismerik: a természeti környezet rangját nagymértékben emeli — nem megihittséggel, hanem félelemmel vegyes tisztelettel emlegeti. Hajdan ez a viszony harmonikus, kiegyensúlyozott volt; évszázadokon át a folyó-anya halak bőségével — közvetett módon, az áradások révén nemcsak vízi, de földi javakkal is — táplálta gyermekeit. Vezenyét besenyő eredetű halászfaluként jegyezték fel a régi krónikák, okiratok. Ellenséges hadak elől menedéket, búvóhelyet nyújtott a sással, nádasokkal sűrűn benőtt vidék, s jaj volt az idegen beme-részkedőnek: a zombékok közötti ösvények kanyarulatait csak a helybeliek ismerték. Még a 18. század elején, a rácbetöréskor is így menekült meg a falu lakossága.

Mintha csak kihívta volna a folyó haragját a víz útjába beavatkozó ember!

„A jobb oldali magas parton fekszik a falu jelentős része, árvízről mentesen, de a partszaggatásnak erősen kitéve, a folyamszabályozás óta. Még a múlt század végén egy sor ház állott ott, ahol most a Tisza medre van. A napjainkban beszakadozott part mentén széles kocsit vezetett Tiszavárkonyon át Szolnokra, lévén a község főútvonala...

... A balparton magas gátat emeltek, hogy a földbirtokosok szántóföldjeit ármentesítsék. Ez a magas gát meggyorsította a víz folyását.

... A vízállás (korábban) sohasem volt magas. A baloldali magas védgát más helyzetet teremtett árvíz idején. 1895-ben ismerték meg a vezenyiek a megváltozott Tisza munkáját.” (Czecei Szűts Sándorné: Adatok Vezeny történetéhez. Kézirat.)

Amikor is az történt, hogy egy tavaszi hajnalon a Tisza őrjöngő hajjai végigsöpörtek a falu szélső utcáin, s a felgyorsult víz hatalmas darabokat tépett le a jobb oldali folyópartból. Az alapozatlan vertfalak egyhamar leomlottak, visszaépülvén a természetbe, ahonnan vétettek.

Évtizedek múltán került csak arra sor, hogy a víz széléhez uszályok faroljanak, s kövek sokaságával erősítsék meg a szakadékos partszakaszt.

Ezzel azonban a folyót nem lehetett megzabolázni.

Kiss Ferenc tévesz-elnökhelyettes a legutóbbi egy-két évtized vízi esemény-krónikáját így foglalja össze:

„Tényként kell számolnunk azzal a helyzettel, hogy a szövetkezet területeinek az 53 százaléka a hullámtérben fekszik. A »vezsenyi patkó« 910 hektár, s ebből 836 hektár a szántó. Ez a terület valamikor — még az 50-es években is — mentes volt a víztől. Az első kiöntések a 60-as években jelentkeztek, de csak 3—4 évenként került sor egy-egy hirtelen áradásra. Azt mondják, akik ehhez jobban értenek, hogy túlszabályozták a Tisza felsőbb szakaszait. Én csak azt mondhatom, aminek magam is szemtanúja voltam, amit nem kevés izgalommal átéltem. A 70-es években már állandó fenyegetést és veszedelmet jelentett a víz. Jómagam nyolc éve vagyok a téeszben, élményszerűen tehát idekerülésemtől kezdve tudok beszámolni. 1974-ben koratavasszal kilépett a folyó, szerencsére rövidesen visszahúzódott, így a vezsenyi patkóban tudtunk vetni szóját és kukoricát. Ám a kukorica javarésze még kint volt, amikor — ugyanabban az évben! — november elején is elöntötte a víz a területet. Soha ilyen azelőtt nem fordult elő. Így aztán 1975-ben ez a terület jóformán semmit nem termett, el volt mocsarasodva a talaj. 1976-ban megkímélt bennünket az ár, normális termést takarítottunk be. De 1977-ben újra pusztított a kiáradt folyó. 1978-ban csak koratavasszal kaptunk vizet, így kukoricát vethettünk a helyére, s szerencsésen be is takarítottuk a hetkárónként az 50 mázsát meghaladó termést. 1979-ben sem maradt meg a víz a medrében. De a folyó igazán 1980-ban járatta velünk a bolondját. Júniusban kijött a tiszajenői rétre, akkor a vezsenyi patkót még sikerült megmenteni. A jení réten elvitt több mint 500 hektár búzát, s a lucernából is mintegy száz hektárnak a termését. Augusztusban aztán sor került a vezsenyi részekre is: 836 hektár kukoricát vitt el a víz. Úgy látszik, most már nincs az évnek olyan hónapja, amikor ne fenyegetne bennünket az árvíz.”

Bizonyos, hogy a gazdálkodás eredményességi mutatói megsínylik a folyó mind kiszámíthatatlanabb viselkedését. Bekövetkezett a „szanalás” is, mely együtt jár azzal, hogy az előző évi béreknek csak a 80 százalékát lehet kifizetni. Vannak persze ígéretes, életképes tervek a kár ellensúlyozására: a magasabban fekvő homoki részeket beültetik szőlővel, nemes gyümölcsösökkel. A szövetkezet komoly ültetvénytelepítési munkálatok előtt áll.

Megválaszolatlan kérdés azonban, hogy ez a program magát Vezsenyt ki tudja-e emelni a mostani mozdulatlanságból, feloldja-e a falura rátelepedő dermedtséget? Önmagában aligha...

Nagy-nagy csend telepszik a folyó hónaljában megbúvó kicsiny falura. Talán még bele is törődhetnénk, ha ez csak a nyugalom csendje volna. De ami itt van, az a lassúalámerülés, a halódás némasága.

Honnan ez a lélekborzoló csend? Napok múlva jövök csak rá, pontban déli tizenkettőkor: az egyik nyitott ablakon át kiszűrődik a harangszó. Mármint a rádióé. A torony felé fordulva várom, hogy fölhangozzék a helyi „kíséret”. De nem hangzik fel. Itt már jóideje nem harangoznak: sem hajnalban, sem reggel, sem délben, sem délután. Bár, mondják, három harang is van a toronyban. De harangozó nincs, s a szerkezet, ami hivatva volna mozgásba hozni a köteleket, használhatatlan.

Földbe gyökerezve állok a nyitott ablak közelében: mintha vízalatti harangok szólnának. Aztán ennek is vége...

Vezseny, az elnémult falu... Ez volna a jövő számára szóló üzenet? Gyanakszom a parti erdők történelem-előtti madárricsajára, a vízen végigfodrozó fényre: hátha csak káprázat az egész, atlantiszi varázslat? Mert ami igazán örök a Tisza mentén: a pusztíthatatlan falu.

„A házunkat nem mondhatnám valamilyen szépnek”

(Olvasótáborban – cigánygyermekkel)

Ahol lakunk...

— Még a telepről szeretnék mesélni.. A telepen sok kis ház van, de van olyan, amelyikben van szoba is... Sok olyan cigány él, aki nem dolgozik, csak iszik... és ... tanárnéni... járnak az étterembe, meg mittudomén mit csinálnak azok. Magyarok között is ismerek ilyen embert, sokat...

(Éva)

— A cigánytelepen vannak olyan házak, hogy véce sincsen, teteje sincsen. Ezeket a kis házakat ... putrinak hívják. A putriban szoba nincsen, csak egy kis konyha, de az is kicsi nagyon. Padlója nincs, csak föld... A putriban laknak tízen, ötven, hárman...

(Hajnalka)

— Hát, mikor R.-éknak az anyukájuk... a hátunk mögött laknak, azok mindig kiabálnak. Az apja veszekszik az anyukájával, mert az anyukája beteg, az apja meg székfűt szedni jár, de a pénzt mindig viszi magával... nem hagyott otthon. És így mindig ezek hatforintos kenyeret vesznek. És ők adják még a munkába járó gyerekeknek is a kenyeret... Hát a környékünkön igencsak veszekednek, meg kiabálnak, néha még a kaput is kidöntik... Összeverekedtek a Dezső a Feri meg az apja...

Mikor egyszer apukámmal átmentünk mindnyájan Micu bátyámékhoz, köszönt apukám Micu bácsinak, mert azok olyan barátok, mindig ketten szoktak menni halászni...

(Ilona)

— Én nem putriban, én a tóparton lakok tanárnéni! A tópart a Rózsa Ferenc út.

(Hajnalka)

— A házunkat nem mondhatnám valamilyen szépnek, de... Én igen, tanárnéni én jól érzem magam benne... A szobában egy rekamié, egy sezlonnal,

egy heverővel, van egy televíziónk, egy rádiónk, egy konyhaszekrény, a konyhában ki van csempézve az asztalnál, meg a gáznál... Van egy fogas, amire a kabátokat tesszük, a konyhában van egy tükör, egy kis kerek tükör... Fürdőszobánk, az nincs, de azt akarja apukám meg anyukám, hogy majd kibontják a konyhának az ablakát, oda még egy szobát akarnak a bátyámnak, meg hátra egy kisházat, már meg van a fele... Nagy udvarunk van, meg kerítés... A kertünkben, tanárnéni, van most kukorica, hagyma, paradicsom, krumpli...

(Juli)

— Nekünk van egy szobánk, egy konyhánk, egy spájzunk, a spájzból ízét akarunk csináltatni... fürdőszobát, amellet van olyan — hogy is hívják... nyárikonyha, abban laknak a nénémék...

(Hajnalka)

— A lakásunkban van benne tévé is, akkor mosógép is, szekrény is van, van konyha meg szoba... Nem mindnyájan egy szobában lakunk, a testvérem a mamával alszik...

(Ilona)

— A házunkban kettő nagyszoba van, meg egy konyha, hátul van még egy nyárikonyha, igen jól elférünk. Én, meg Irénke egy ágyon alszunk. Az Évi már férjhez ment, úgy, hogy az összes gyerek nem egy szobában alszik...

(Ibolya)

— Hát mi nagy házban lakunk, hát van két szoba, egy nagyobb szoba és egy kisebb... egy konyha... más semmi... Csak ketten lakunk benne, én meg anyukám...

(Éva)

— A lakásunk kétszobás, egy konyha, egy fürdőszoba, több nincs... A fürdőszobában még nincs víz, meg kád. Az utcában már van víz, be lehet kötni. Közel van hozzánk a kút is...

(Annamari)

— Igen, van nálunk televízió, hűtőszekrény, van még lemezjátszó, az olyan, hogy együtt van a rádió vele... A televízióban szoktam filmeket nézni, meg ilyen tudományos híradót... Deltát. Lemezek között van a „Nap kapujában” Koós János énekli, meg van a Hopp, Te Zsiga is, a többire már nem emlékszem... Igen, ezeket a lemezeket szoktam hallgatni. A rádió már kétéves, hetvennyolcban vették. A lakásban nincs parketta, betonos. Én mindig a nagyszobában szeretek aludni. Apukámmal együtt szoktunk aludni egy háromsze-

mélyes rekamién. Van még bent egy... a nagyszobában van a hűtő, egy két-személyes ágy, a kisszobában van két kétszemélyes — nem is — egy kétszemélyes ágy és egy egyszemélyes. És ott van a dohányzó, és ottan van a lemez-játszó, mert ottan szoktuk hallgatni. Vasárnaponként a nagyszobában túl meleg van. A kisszobában alszik a többi testvérem. Mást nem bírok mondani...

(Jóska)

Család...

— Mi négyen vagyunk testvérek, és apuval élünk... Anyu nem lakik M-on. S-en. Ott lakott az mindig, S-en. Nem, nem szoktam látogatni... Most van anyukám, fogadott anyukám... Őt szeretem... Igen, jó hozzám...

(Ibolya)

— Anyu dolgozni jár, egy munkahelyre apuval... Dohánygyárba... Reggel elmennek és mindennap hazajönnek... Néha autóbusszal, néha munkásjárat-tal. Van, amikor éjjélre jönnek haza, van, amikor négykor kelnek. Én nem nagyon szoktam velük találkozni, mert nem otthon szoktam aludni... Mamáméknál... Igen, bennünket a mamám nevel. Legjobban mamámékkal szeretek lenni. Apukám nagyon jó ember, ha valamit kérek tőle, megveszi... Szeret bennünket... De mindig fáradt, mindig pihenni akar otthon. Apukám harminchárom éves, anyukám harminckettő... Legjobban... Legjobban anyukámat szeretem. Néha bánkódok is utána, mikor gondolom, hogy ma este nem jön haza, vagy sokára jönnek haza... Amikor először ment a dohánygyárba, azt gondoltam, hogy többet nem jön haza...

(Annamari)

— Legjobban szeretem a családban anyám, apám, Miki, Pali testvéremet. Lakik nálunk a néném, Erzsinek hívják, Ő mos ránk... Ő anyámnak a mostohatestvére. Én otthon elmosogatok, s van amikor a néném azt mondja, hogy nyújtsak el, vágjam el a tésztát, meg van, amikor felsúrolok, a gázkályhánkat letörlöm... Igen, szoktunk otthon táncolni, tanárnéni, közösen. A magnót felkapcsoljuk... Igazi cigánytáncot is, tanárnéni, mert nekünk sok van... Cigánytánczene is sok van, már lehet, hogy egy szalag tele is van...

(Hajnalka)

— Öten vagyunk testvérek. A bátyám tizenhat lesz, a nővérem tizennégy, az öcsém tíz, a másik öcsém kilenc. Én meg tizenkettő... Édesanyám a térszobában dolgozik, de tavaly dolgozott üvegyárban, csak hogy nem bírta a lába... meg a háta sem... Apukám nem engedte dolgozni... Igen, tudom, hogy apukám háromezeröt—négyezer között keres. A KTSZ-ben dolgozik. Mostan, tanítónéni, családi pótlékkal együtt hétezeret keresett kereken. Vesznek nekünk sportmackókat, már mindnyájunknak meg van, most nekem is ez a piros sportmackó háromszázhetvenöt forintba került. Megveszik a csizmákat, a téli cipőket, kabátokat akarnak most venni a nővéremnek, meg nekem. Utána a

bátyámat akarják, meg a két öcsémet... felöltöztetni, igen... Otthon a nővérem szokott főzni, nyújtani, de most már tud egy kicsit tésztát vágni is. Anyukámnak megcsinál minden dolgot... Én, tanítónéni, otthon mosogatok, meg az ajtókat le kell törölgetni, meg a konyhaszekrényt, ez fehér mind... Igen, tanítónéni, mi szeretjük a szépet, a tisztát. Apukám az udvart is tisztán tartja, meg virágoskert is van. A kertet mindnyájan gondozzuk...

(Juli)

— Apám nagyon szeret engem, mert ez az egy lánya van. Tanárnéni, már három lánya lett volna apámnak, de az egyik halva született, a másik két éves korában halt meg... Apám nem nősült meg, még most se, nem is szeretném...

(Hajnalka)

— Anyu T-on dolgozik, a Baromfifeldolgozóban, ott tollakat válogat, pucol. Apu a téeszbe rakodó. Anyu olyan négy ezernél felül szokott keresni, van amikor alul. Apu háromezernél alul vagy felül... Így otthon mindent megkapunk, igen. Igen, ráérnek a szüleim néha... Anyu szokott főzni, meg van, amikor elmegyünk moziba, mamámék, meg otthon, apuval focizunk. Apu negyvenéves, anyu meg harminchét. Ők nevelőszüleim. A saját szüleimet nem ismerem... Igen, szoktunk kirándulni. Nem az egész család. Apuval szoktunk menni. A testvérem már volt Budapesten. Ő is ilyen jutalomkiránduláson... Ő mostoha-testvérem, mert neki van egy másik anyukája, aki M-on él. Apu szokott otthon olvasni újságot, van, amikor könyvet, meg az éjjeli szekrényben is van. Van vagy háromszáz könyv otthon. A testvérem az olvasókönyvből szokott...

(Jóska)

— Anyukám meg ideges, tanárnéni... már beleszúrta magába a kést is, mert sokat beszélt az apám... Igen, ez éjszaka zajlik, mi meg nem tudunk aludni. Minket nem bánt, nem bizony, én nem félek... Csak beszél, minden szót elmond vagy százszor... Igen, részeg... A kocsmába jár, meg Császár Zoli bácsihoz, meg az étterembe. Dolgozik az sokat, nem tudom, lehet, hogy azért mert elfárad... Csak... Csak rosszul esik, amikor idegesíti anyámat... Szeretném, ha szépen élnének, megegyeznének, igen, szeretném... Hogyha rendesebben viselkednek, nem beszélne annyit... Amikor nálunk lakott, a pénzt igen, akkor hazaadta. Én nem tudom, hogy hivatalosan elváltak-e... Igen, szoktam vele találkozni, szokott nekem adni apám pénzt is...

(Éva)

— Nem tudom, nekünk sok pénzünk van-e? Pestre akarnak menni apámék, engemet is visznek... Házat veszünk, igen. Apu ott dolgozik. Nem tudom, mit... Már egyszer leszámolt, most azt mondta, hogy gumigyárba akar menni. Az előző helyén vagy négyezeröttszázat keresett. Anyu otthon van, főz. Otthon ebédelünk. Legjobban a borsólevest, meg a tejbegrízt szeretem. Minden nap főzünk ebédet...

(Ibolya)

— Nekünk, tanárnéni, kedvenc szórakozásunk az alvás... Hát mit csináljunk. Nem engednek tanítónéni, fel, sehova se, csak a bátyámat engedik... Tanítónéni, már nekünk hét órakor aludni kell. Még megnézzük a mesét, azt megengedik, utána tévéhíradó se, semmisse... Nem, mi nem megyünk a másik szobába, mi egyben vagyunk, csak külön alszunk... Így aztán én belül alszom, a nővérem kívül, aztán egymást átöleljük, és alszunk...

(Juli)

Igen, várnak engemet otthon, apukám szeret engem a legjobban, meg a három fiút... Anyukám is megmondta, hogy nem szereti a három fiút, engemet a legjobban, mert engem is visz magával... Mert ha van nevenapja, akkor mindig szoktam vinni neki virágot... Mikor kórházban volt, babát szülni, akkor meg én kimostam a ruháját... Meg hoztam vizet... A Rózsika otthon nem szokott segíteni. Ő már nagyobb nálam, ötödikbe ment át. A másik testvérem kisebb, óvodás. De egyik se tud vásárolni, csak én... Csak engem tudnak a faluba küldeni... Apukám Pesten dolgozik, tegnap is hazajött, minden pénteken... Busszal, vagy vonattal jön haza... Rendesen haza szokott jönni, nem iszik... Néha iszik, de anyukámmal nem szokott veszekedni, csak egyszer... Mikor nagyon részeg volt... de akkor kimentem mamámékhoz... Mamámék is nálunk laknak... Mikor apukám hazajön, kipakol nekünk, anyukámnak, utána leveszi a zokniját, cipőjét és lefekszik...

(Ilona)

Iskola...

Az osztályunkban huszonhárman vagyunk... Igen, kisdobos vagyok, ott sportfelelős... Ha az őrsvezetőnk azt mondja, hogy verseny lesz, vagy valami, akkor én kérem el tanítónénitől a sportszereket. De a sportversenyeket nem én irányítom... Igen szeretek sportolni, legjobban úszni szeretek. Az osztálytársak szeretnek engem, a tanítónéni azt szokta mondani, hogy énrólam, meg a Szabó Tündéről vegyenek példát. Szabó Tünde a legjobb barátnóm. Én meg a Szabó Tündéről veszek példát... Harmadikban is kaptam könyvet, meg oklevelet. A könyv címe az, hogy „Szülőföldünk, Budapest”...

(Annamari)

Az iskolában a testnevelést szeretem a legjobban: futballozni szoktunk, meg kirándulni szoktunk az erdőbe, voltunk az alumíniumgyárban is... A tantárgyak közül a matematikát szeretem a legjobban. A nyelvtant nem szeretem, se az olvasást, mert ottan tartalmat kell mondani... De olvasni szeretek, igen. Sokat szoktam olvasni, a Robinzon Krúzót (!) a „Préri”-t is olvastam, meg meséket...

(Jóska)

Dankó Pista út 9 szám alatt lakom. Dankó Pistáról nem tudom ki volt...

A tanítónénink nem T-re való, K-i. Somodi... Somogyi... nem tudom már hogy hívják... Mindig elfelejtem. Csak egy évig tanított bennünket. Tanított

még bennünket S. tanárbácsi... Tanárbácsit sokkal jobban szeretem, mert szokott mesélni, meg amikor nincs tornaóránk, akkor kivisz bennünket. Nem tudom, hányas tanuló vagyok, a bizonyítványomat nem néztem meg, bent hagytam az iskolában. Volt benne egyes is. Csak egy... De nem buktam meg, átmentem, negyedikbe...

(Ilona)

Napközis voltam, de most otthon tanultam. Van nekem otthon egy külön sarok, meg fiókom is van, külön, a szekrényben. Most háromegész-hét lettem. Legjobban az éneket, meg a rajzot szeretem. Meg a testnevelést, igen...

(Ibolya)

Hármas tanuló vagyok. Amúgy szeretek tanulni, csak azt nem szeretem, ha verekednek...

(Hajnalka)

Ebbe, az ötödikbe, négyes voltam... Év végére... Igen, szeretek tanulni, csak a matekot nem szeretem. Mert odafigyelek én, de nem szeretem. A matek rossz. Ha nagy leszek? ...Hát tanárnéni, dolgozok gyárba, vagy valahol dolgozok, igen, nyolcadik osztály után. Hát lehet, csak segédmunkás lehetek, mit tudom én... Nem érdekel engem, de nem tanulok tovább... Nem tudom, miért nem szeretek tanulni, de még azt sem tudom, tanárnéni, hogy mi legyenek... Édesanyám még nem döntött. De apukám is azt mondja, hogy tanuljak tovább... A tanáraitam szeretem, tanítónéni, a kapcsolatam egész jó velük... Az osztályunkban a gyerekek: mind cigány, mind tanítónéni... És mind unokatestvérem...

(Juli)

A tábor...

Igen, éppen hazafelé akarok indulni, meguntam a tábort. Azért, mert most rámszólt a Pista bácsi... Meg azt mondta a Pannika néni, hogy pukkadjak meg... Nem akartam figyelni, bedugtam a fületem, nem szeretem Imre bácsit... nem szeretem hallgatni Imre bácsit... A pipacsról mesélt, meg Móricz Zsigmondról... Éngemet nem érdekelt a titkos levél se, mert én nem szeretem az olvasást se, semmitse... Gyakran szomorú vagyok, tanárnéni... Én nem szeretem a foglalkozást... Csak inkább szomorkodok, heverészek... Tessék inkább másról kérdezni, tanárnéni... A telepről...

(Éva)

Tudtam, tanítónéni... tudtam, hogy ez olvasótábor lesz, mert N. tanítónéni már ezt nekünk mondta, és őt szeretjük mi az iskolában... Igen, tanítónéni,

szívesen jöttem ide, mert itt tanítónéni, játszunk, fürdünk, kicsit tanulunk is. foglalkozunk... Beszélgettünk József Attiláról, meg József Jolánról, a nővéréről, meg megjegyeztem, tanítónéni, a Kun Jánost, azokat a balladákat... az Ágnes asszony-t, a Fehér Annát...

(Juli)

A táborban jól éreztem magam. Legjobban a strandolást szerettem. Legszívesebben arra emlékszem, amikor éneket tanultunk. Akikkel egy csoportban voltam, egy faluból valók, mindegyiket ismerem... Jól megvoltunk egymással... Minket meg szoktak dicsérni, mert a reggeli tornánál a mi sátrunk van ott legelőször, volt, amikor csak mi voltunk... Rossz emlékem a táborról nincsen...

(Annamari)

Itt, a táborban legszívesebben fürdeni szerettem, meséket hallgatni... Az összesben a fürdés tetszett a legjobban...

(Hajnalka)

Tanár bácsi azt mondta, hogy aki tud olvasni, és akar, mehet táborba... Olvasásórán volt, és mindenkit kérdezett. Én tudtam olvasni, meg még hárman... Így aztán minket választott ki tanár bácsi... Tudtam, hogy olvasótáborba, vagy mesetáborba jövök... Én még nem tudtam, hogy milyen ez a tábor, mert még egyszer sem voltam itt... A tábortól különösebben nem vártam semmit... Legjobban tetszett a táborban, az ... izé... amikor meggyújtották a tüzet, meg a fürdés, meg a mesefüzet írása. Ha hazamegyek, legelőször a tábortüzet mesélem el...

(Ilona)

Van egy testvérem, Mikinek hívják, ő tizenkettő éves, már hetedikbe megy. Szeretett volna eljönni, ide a táborba, de nem hívták... Engem az osztályból tanítónéni választott ki ebbe a táborba, mert jó tanuló vagyok. Négyegésznyolctizedre végeztem.

(Annamari)

Ha hazamegyek, a szüleimnek azt fogom mondani, hogy jól éreztem magam, jövőre is szeretnék elmenni, mert ott jól bántak velünk, finomakat adtak enni... Szeretnék még itt lenni tovább. Egyformán választom a foglalkozásokat meg a strandolást is. A foglalkozásokon megismerkedtünk József Attilával, hogy mit csinált saját magával... Intézetbe került... megbetegedett az anyukája, s hogy József Attilát intézetbe adták... s ott a gyerekek csúfolták, hogy intézetbe van, mert egyforma ruhát adtak rá... és kicsipkázta magát... valahogy a szalmakalapját... és ezért elverték, másodjára is... Utána... József Áron, az apja otthagya őket, elment a háztól, ki Amerikába, de csak Romá-

niába jutott el, s ottan új családot alapított. Ez nekem nem tetszett, mert a felesége nagyon beteges, beteg asszony volt, s három gyermekét nem tudta ellátni... És ... és József Attila sok verset írt, még írt arról is, hogy az anyja ellátta, pedig olyan szegénységben éltek... És József Attila író lett, az „Altató”-t is ő írta...

(Jóska)

Olvasni? Kicsit szeretek. Meséket. Sárkányost, tündérmeséket, meg királyost. Otthon a „Kincskereső kisködmön”-t olvastam, meg amikor Nagyvisnyón voltunk olvasótáborban, ott is kaptunk könyvet, azt is olvastam... Annak a címét már elfelejtettem. Ide, az olvasótáborba volt kedvem jönni... Azt mondta apám, hogy mehetek...

(Hajnalka)

Ha elmennek anyukámék, kapálni, reggel, az öcsémet elküldöm mamámékhoz, én otthon felsúrolok, kitakarítok, meg olvasom a meséskönyveket. Emlékszem a „Rab ember fiai”-ra. Hogy ki írta? Már nem emlékszem... mert régen olvastam. Ezt a könyvet a legelső táborban kaptuk... Aztán ezt a könyvet elvitték a bátyámék, vissza sem hozták. A kincskereső kisködmönt? Azt Móra Ferenc vagy Petőfi Sándor? ... Nem tudom... Ezen kívül, persze sok van otthon...

Volt nekünk tanárnéni vagy ötven darab, de már nincs egy se, mert hogy az öcsém még kicsi volt...

Igen, tanítónéni, könyvtár M-on az iskolában is van, a legutolsó teremben az új iskolában van egy nagy könyvtár, még azzal szemben van egy másik könyvtár, és még a községi könyvtár... a kultúrház a községi könyvtár... az egy nagy terem, ott van a táncoló-, diszkóhelyiség, meg van két könyvtár, egy felnőttkönyvtár meg egy gyerekkönyvtár, egy zongoraterem, egy öltöző... Én legjobban a könyvtárt szeretem, mert jó mesék vannak benne. Beiratkoztam én még ebben az évben is, elolvastam két könyvet, utána visszavittem, mert meguntam az olvasást. Már csak az iskolai könyvtárból olvastam, de ottan nem volt szabad kivinni, csak ott lehetett olvasni két óra hosszat...

(Juli)

A verseket, olyan közepesen szeretem. Olyan könyvek otthon, amiben versek vannak, nincsenek. A könyvtárból szoktam kihozni a Cini-cini muzsikát...

Gyakran szoktam járni könyvtárba. Mindig járok. Bemegyek, olvasgatok, és szoktunk kihozni könyveket... Meg amikor készülünk... ilyen ... anyák napjára... akkor is odamegyek, ottan Esztike néniel íratok ki verset... Esztike néni a könyvtáros. Még van egy másik néni, azt nem ismerem. Esztike néninek a vezetéknevét nem tudom... Esztike néni szokott adni verset az osztálytársaimnak is. Írógéppel készíti, úgy, hogy megkeressük, mondjuk a cini-cini muzsikát, vagy másféle könyvet, s abból választunk. És Ő, szívesen leírja géppel...

(Jóska)

Táborozás előtt...

Legszívesebben? Tanárnéni, mindjárt megmondom... mosni... Vágyam? ... Igen, van, de mit tudom én már... Inkább a tópartról beszélek...

(Hajnalka)

Én autó-motorszerelő szeretnék lenni. Mert otthon szoktunk, mikor apunak elromlik a motorja, akkor azt szoktuk megcsinálni... Igen, tudom, hogy addig még sokat kell tanulni hozzá... Én szoktam elmenni alkatrésztért apuval, ő mondja, hogy mutassam meg, milyen kell... a kipufogócső... a gyertya... legjobb a Bakony gyertya, mert legjobban azzal indul a motor... Van egy pótkocsis motorunk is...

(Jóska)

A legszebb szó? Kettő? Amelyik nekem legszebb? Nem is tudom... udvariasság... meg... hazaszerető...

(Annamari)

— A beszélgetések 1980. nyarán, Tiszaörsön, a járási cigánygyermek-olvasótáborban hangzottak el. Az interjúkat Lukács Tiborné és Hajnal Imre készítették, a részleteket válogatta:

GAÁL SÁNDOR

Ízlés, kultúra, világnézet

Az ízlésen nem lehet vitatkozni — mondták a latinok, de úgy látszik, ez a mondás is átalakulóban van. Mostanában igencsak vitatkozunk az ízlésről. Valljuk be: nemcsak az ízlések különbözőek, de a fogalom értelmezése körül sincs minden rendben.

A közízléssel kapcsolatban mostanában türelmetlenek vagyunk. Keresünk a korszerű, a szocialista ízléseszmenyt, s ostorozzuk az ízlésvilág elavult elemeit. Bármennyire is jogosnak tűnik a „türelmetlenség”, tudomásul kell vennünk a jelenlegi — az itt és most — ízlésállapotot. Azt, hogy az emberek nem olyanok, amilyeneknek elképzeljük(ük) őket. Nem azért kell ezt tudomásul vennünk, hogy az elavult ízlésnormákat érintetlenül hagyjuk, hanem hogy feltárjuk az elmaradottság okait. A rossz ízlés nem tűri el az adminisztratív intézkedéseket, de azt sem, hogy az ízlésnevelést függetlenítjük a társadalmi problémáktól, a világnézeti neveléstől.

Vitatkoztam fiatalokkal, értelmiségi dolgozókkal, és felmerült, mint „ízlésforma” pl. Margaret Mitchell „Elfújta a szél” műve. Vajon, mennyiben felel meg az a „ragaszkodás”, úgy ezzel az irodalmi művel, vagy más, hasonló művekkel kapcsolatban, értékítélet mai korunk ízlésének. Bármennyire is kérdőjelezhető (sajnálatos?), az effajta igényt nem fújta el a szél.

Közöttünk él nemcsak a fagyöngy szívósságával, hanem újratermelődik, sokszor az idősebb korosztály nosztalgikus ízlésvilágával. Sokan azt hiszik (hittük!), hogy a világnézet, a korszerű közízlés művelődési rendszerünk léteivel automatikusan adott. Pedig ezt a nevelőmunkát minden korosztálynál újra kell kezdeni. De nemcsak az új generációval van ilyen gond, sőt a közízlés elmaradottsága elsősorban nem is generációs probléma. Adódhat a kérdés: valóban a régi alapokban gyökeredző ízlés dominál ma? Ezt így kategórikusan kijelenteni helytelen volna, hiszen a művelődéspolitikánk uralkodó irányzattá tette a korszerű, szocialista kultúrát. Valljuk be, ma még a lakosság nem is olyan kis részét tekintve, ez egyelőre csak vágy, s nem a valóság.

Mi lehet az oka annak, hogy történetesen Margaret Mitchellt és sorolhatnánk még a rég (közel) múlt példáit — nem fújta el a szél! Azt hiszem, többet kellene foglalkoznunk azzal, hogy az emberek jelentős része a művészettől elsősorban az érdekességet, a különlegességet, a „másságot” várja.

Az egyes emberek élete nemcsak biológiailag véges, társadalmilag is korlátozott. Aki saját, egyéni életében csak kevesebbet tud megélni, keveset tud változtatni a körötte levő világon, az ezt a kevéske változást keresi felfedezve olvasmányjaiban. Minél gazdagabb, élménytelibb a befogadó élete, annál jobban találja meg önmagát napi munkájában, úgy változik a művészet, irodalom iránti igénye. A szűk élményvilágú, fantáziátlan emberek így találkoznak a giccs-csel. Ezért is meddő a rossz ízlést önmagában ostromolni, az ember egésztől, és társadalmától elválasztani.

Gyakran hivatkozunk a józan észre. A kapitalista társadalom ideológusai is előszeretettel hivatkoznak arra és meg is indokolják: az utca szürke emberét a kulturális „tömegcikk” kielégíti, mi több, csak azt képes befogadni. Ez azonban nem több, mint leegyszerűsítése a kultúrpolitika nagyon is fontos társadalmi funkciójának. A jóléti társadalom a kulturális szolgáltatásokkal is manipulál, ezek „konfekció” jellege elfedi a társadalom valós problémáit, a jólét látszatát kelti. A szolgáltatással manipulált világban az utca emberére való hivatkozás nemcsak az emberek differenciálódását hagyja ki a számításból, hanem le is nézi az embereket: „eszi, nem eszi, nem kap mást”.

Napjainkban a szórakozás — szórakoztatás kérdése igen sok vitát kavart. A kérdés — és vita — jelentős, mivel mindkettő a megnövekedett szabad idő fontos eleme. Nem lehet a szabad idő minden percét csak tudományos vagy klasszikus művészeti önműveléssel eltölteni. Kell az embernek a „csak szórakozni-szórakoztatni” programú kultúrpolitika is, de nem kizárólagosan elsődlegesen. A szocialista kultúrpolitika demokratizmusával nem fér össze, sem az egyformásítás, sem pedig az egyoldalúság. Világunk, életünk igen összetett, bonyolult, és ebben a világban az ember az események mozgatója és befogadója is egyaránt. Lenin annak idején, amikor egyesek emlegetni kezdték a „kenyeret és cirkuszt a népnek”, ezt mondta: „Ami a cirkuszi játékot illeti — ám legyen! De ne feledjük e mellett, hogy a cirkuszi játékok nem jelentenek igazi, nagy művészetet, hanem csupán többé-kevésbé jó szórakozást. Ne feledjük, hogy a mi munkásaink és parasztjaink nem azonosak a római lumpen proletárokkal. Nem az állam tartja el őket, hanem munkájukkal ők tartják el az államot. Ők csinálják a forradalmat, és azt példátlan áldozatok árán, vérük hullásával védték meg. A mi munkásaink és parasztjaink valóban többet érdekelnek, mint cirkuszi játékokat. Joguk van az igazi művészetre”. — Az idézett sorokból azonban sokan csak az „ám legyen”-t jegyezték meg. Így aztán nálunk

az utóbbi időben zöld utat kapott a szórakoztatás címén sok minden. Örökségül kaptuk a múltból a kispolgári életeszmenyt, s még azt sem mondhatjuk, hogy ez csak meghatározott körű társadalmi réteget érint.

Az óhajtott fejlett politikai öntudat, szocialista eszmeiség mellé nem zárkózik fel automatikusan a korszerű ízlés. Bármennyire is objektív körülmények határozzák meg az ízlés alakulását, sok szubjektív hatással is számolni kell, s nemcsak az egyén, de a társadalmi tudat szintjén is. Az ízlés világszemlélet, de a legtágabb értelemben, amelyet a világnézeti kategóriák éppúgy befolyásolnak, mint az egyéni és társadalmi közérzet. A közízlésben jelen van a társadalmi környezet egészének érzélemvilága, kulturális színvonala és erkölcsi-sége. Mintegy azonosulva a korrallal és a kort kifejezve magában.

Pártunk következetesen harcol a káros kispolgári eszmékkel szemben. Az ízlésvilágot, az erkölcsi ideált, az érzelmi beállítottságot azonban nem lehet csupán határozatokkal megváltoztatni. Évszázados beidegződésről, ízlésformák megcsontosodásáról van szó, s ehhez kevés az a néhány évtized, ami felszabadulás óta eltelt.

A kispolgári ízlés, életérzés tovább él a munkásosztályban éppúgy, mint más társadalmi rétegekben. A hamis illúziók lerombolása, a valósággal való szembenézés ezért vált ki egyesekben ellenérzést, tiltakozást. Korunk azonban nem kedvez a báránnyelűvel körükerített, szentimentális világképnek. A világ kihívásokkal van tele, és ezek elől nem lehet elbújni. Ez a kor nem problémamentes, tele van feszültségekkel, de együtt, közös akarattal és cselekvéssel változtatni lehet rajta.

Létünk fenntartása érdekében életmegnyilvánulásaink legfontosabb területén szükségképpen gyorsan eleget teszünk a kor követelményeinek, hiszen másképpen nem létezhetünk. Eszünkkel is gyorsan eljutunk az élet bizonyos szükségességeinek belátásáig, de belső átalakulásunk jóval lassabban megy végbe. Következésképpen érzelmi világunk megváltoztatása sokkal hosszabban tartó folyamat.

A helyes cselekvésnek — a kulturális tevékenységben különösen — döntő feltétele az ideológiai tisztánlátás. Mint ismeretes, mi a marxizmust nem dogmarendszernek, hanem nyitott tudományos elméletnek és világnézetnek tekintjük. Csak az élő, a klasszikusokat mélyen értő, a mai kérdésekre választ adni tudó, szüntelenül választ kereső marxista elmélet tarthat számot hegemoniára társadalmunkban, biztosítva azt a szerepét, amelyet a szocialista társadalom kohéziójában is be kell töltsön. Nemcsak a kommunistáknak, de paradox módon azt mondjuk: mindenkinek érdeke, hogy ez az elmélet ne merevedjék meg, segítse az új jelenségek felismerését és az új problémák megoldását. Ami azt is jelenti, hogy a marxizmus hegemoniáját csak ideológiai vitákban lehet megteremteni: figyelve minden tartalmas, tárgyyszerű, érdemi véleményre, ha másképp közelíti is meg a problémákat, mint mi, mindig készen arra, hogy az eltérő vélemények igazságtartalmát vizsgáljuk, racionális magvát keressük és kibontsuk. „Nem lehet elképzelni egyetlen embert sem — írja Gramsci —, aki ne lenne filozófus is, aki ne gondolkodnék, mert a gondolkodás az embernek, mint olyannak a sajátja...”

Tudom, hogy e kérdésekben sokan nem értenek egyetlen véleménnyel, de ha az olvasót továbbgondolkodásra, esetleg véleménynyilvánításra, vitára készítetem, már nem volt hiábavaló e sorokat leírni.

HAGYOMÁNYOK

„Megtört, mert nem hajlott”

— Mezőtúr ellenzéki képviselője —

Pétery Károly 1819. jan. 30-án született Mezőtúron. Egész sorsára jellemző, hogy most, midőn életéről és munkásságáról ezeket az ismertető sorokat írom, komoly irattári kutatásokat kellett végezniem „valódi” születési időpontjának megállapítása érdekében. Általunk legismertebb életrajzírója, Halmy Gyula gimnáziumi tanár ugyanis 1896-ban ezt a fenti születési dátumot közli¹. Túri Mészáros István, Pétery Károly unokaöccse viszont 1912-ben a következőket írja: „Úgy a születési év, mint a születési nap eddigi megállapítása téves. A mezőtúri református egyház születési anyakönyvének tanúsága szerint ugyanis Pétery Károly 1817. január 23-án született.”² Majd közli Túri Mészáros István a teljes anyakönyvi kivonatot is:

„Extractus libri Baptisatorum 1817. Januarius 23-kán. Attya Notarius Péter András, Annya Mészáros Susanna, Fia Károly, Kereszt Attya és Annya Szabó Pál, Bethleheny Susanna. Ezen cikkelyeket a fent írt Mező-Túri Matrikulában úgy találtam betűről betűre, minden változtatás nélkül le-írtam és hitelesebb voltára saját pecsétemmel megerősítve, ki adtam. Mező-Túron 1820. Szent András hava 3-kán Szabó Pál m. k. Prédikátor. (L. S.)”

Megdöbbenéssel olvastam ezt, mert *Pétery Károly sírkövén* is az 1819-es születési időpont áll. Nem volt más hátra, mint a nagynevű Szabó Pál prédikátor (szül. 1790., megh. 1868., túri lelkész volt 1815-től 1855-ig, 40 évig!)³ által kiállított okmány hitelességét kellett ellenőriznem. A mezőtúri ref. egyház keresztelési anyakönyvének átvizsgálása után meggyőződtem arról, hogy fenti anyakönyvi kivonat téves adatokat tartalmaz. A keresztelési anyakönyv szerint ugyanis 1817. január 23-án nem Károly, hanem Péter Susanna keresztelése történt. Péter Károly keresztelése 1819. február 6-án került bejegyzésre. (A harmadik gyermek, Péter Terézia keresztelése pedig 1827. augusztus 24-én történt.)

Egyebekben Péter Károly adatai a keresztelési anyakönyvben a keresztelési dátum kivételével valóban „betűről betűre” megegyeznek a Szabó Pál által 1820-ban kiadott kivonat szövegével.

Egyértelmű tehát, hogy a tévedést 1820-ban, a keresztelési anyakönyvi kivonat kiállításakor, Szabó Pál prédikátor (a keresztapa) követte el. Ekkor feltehetően Szabó Pál mindhárom gyermek számára állított ki anyakönyvi kivonatot (nemesi bizonyáglevél megszerzésének céljára)⁴, s az időpont összekeverése így következhetett be.

Sírkövét egyébként az 1880-as években húga, Pétery Teréz állíttatta, s ez is megerősíti az 1819-es évszám hitelességét.

A hónap és nap terén mutatkozó eltérés (Halmy Gyula adata és a keresztelési anyakönyvi bejegyzése között) nem okozhat problémát, mert Halmy Gyula születési adatot közöl, az anyakönyvben pedig a keresztelés napja található.

Így ma már nyugodtan elfogadhatjuk születési időként Halmy Gyula adatát, vagyis Pétery Károly 1819. január 30-án született.

A Péter alias Szarka család még a 17. vagy 18. században kapott nemesiséget, s névhasználatukban a Péter, Péteri és Pétery alakokat találjuk.

Írónk édesapja Péter András volt (sz. 1788. megh. 1847.), aki ifj. Péczely József után a mezőtúri református gimnázium rektora volt 1813-tól 1815-ig.⁵ Egyházi feljegyzéseink szerint „közönséges kedvességben lévén Notariusságra hívtatott s Notariussá lett 1815. Octoberben. T. Ns. Heves Vmegye Hon. Eszküdtjévé: 1831.”⁶ Majd 1841-ben a megye táblabírája⁷.

Anyja Mészáros Zsuzsánna, „gondos, hű anya, nemes és mély érzésű honleány”. Ő oltotta az ifjú Károly szívébe „a lángoló hazaszeretet, a szabadság és igazság eszméit, melyek mint egy fénylő vonal húzódnak keresztül egész életén, s hűen tükröződnek a mély érzésű államférfiú jeles tetteiben, gondolkodásában és munkáiban egyaránt”⁸.

Miután Pétery Károly (ekkor még a „Péter” családnevet használja ő is) alsóbb iskoláit Mezőtúron befejezte, a debreceni református kollégiumba került. Apja ellátásra Buday Ézsaiáshoz, a hírneves református superintendens (püspök) és történétíróhoz adta⁹. Debreceni évei jelentősek voltak az ifjú fejlődése szempontjából. Budayéknál családtagként kezelték, a tudós férfi mellett pedig nagyon megszerette a magyar történelmet. Buday Ézsaiás könyvei forrásai és ihletői lettek későbbi történeti novelláinak.

Jogi tanulmányait Pesten folytatta, s itt szerzett ügyvédi diplomát.

Pesti évei alatt megismerkedett Bajzával, Vörösmartyval s még több fiatal íróval. Még alig 22—23 éves, mikor 1842—43-ban a „Honderű” című szépirodalmi folyóirat, majd az „Atheneum” és „Életképek” hozza elbeszéléseit. Ezek közül ismerjük „A művész család”, „Szarvaskő”, „Magócsi Mária”, „Halál szerelemért”, „A nászkoszorú” és „Omodévár” című, zömében történeti tárgyú elbeszéléseit.

A 40-es években kedveltek lehettek „Péter” Károly írásai. Erre utalnak apja halálakor a „Honderű” szavai: „Keress és találj vigaszt kebled elhagyatottságában azoknak őszinte részvételében, kik benned az embert, a hű barátot, a mély érzelmű író-t szeretni tanulták.” (Honderű 1847. II. félévi folyama, 38. lap.)¹⁰

1847. október 5-én pedig ezt írja a Honderű: „Egyike legderékabb novellistáinknak, ki kivált a *historiai* téren sok frissesség és elevenséggel mozog. Péter Károly sok mulattatót ír, és nem vesztene vele irodalmunk, ha *beszélyei és regényei az olvasó közönség elé jutnának*. Péter Károly természetes, egyszerű stílusban ír, képekben sem igen túltömött, sem üres. Ama kellemes stílus, mely felüdít, anélkül, hogy nehezünkre esnék!”¹¹

Már ebben az időben belekezdett nagyobb lélegzetű művek (regények) írásába is, mert a Honderű ez utóbbi közleményében „regényeit” (többes számban!) is említi. Túri Mészáros István is írja, hogy „Az utolsó *Bebek*” című regénye már ekkor csaknem teljesen kész volt, de a Bach-korszak alatt abbahagyta vagy (több más kéziratával együtt) megsemmisítette, s csak az 1870-es évek elején írta meg végleg, író barátai unszolására¹².

A szabadságharcban nemzetőr főhadnagyiban vett részt. A forradalom leverése után visszavonult pusztapói magányába, nyelvek tanulásának és irodalmi dolgozatok írásának szentelte életét. Regények írásán is gondolkodik. Egyik tervéről így ír unokaöccsének, Nagy Kálmánnak 1856-ban: „...Én most

egy régi kedvenc regény tárgy kidolgozásán töröm a fejem. *Társadalmi regény lesz, ha elkészülhet, azaz ha a Bebek sorsában nem osztozik, aki nyolc év óta várja nyitott sírjában feltámasztatását.*"¹³

Másik tervéről pedig ugyanebben a levélben ezt írja: „*Carthágó végnapjaihoz akartam kezdeni: a vázlat egészen készen volt. A regény meséje s a jellemzések tökéletesen tisztában álltak előttem; sokat összeolvastam eddig, de még sokat kellett volna olvasnom: ennél fogva abban hagytam; mert féltem, hogy míg hozzá kezdek, kifárad békétűrésem. Majd később, ha élek, előveszem.*” (Ezt a regényét sem írta meg később sem.)

Politikai és társadalmi cikkeit azonban sorozatosan írta „*Névtelen*” vagy „*Erinnys*” álnevek alatt a „Magyar Újság”, „Ellenőr”, „Szombati Lapok”, „Baloldal” és „Egyetértés” című lapokra. Ezek jellege olyan volt, hogy akik nem tudták, ki rejtőzik e név mögött, *a cikkeket Kossuthnak tulajdonították.*

Pétery Károly nem tudta megállni, hogy ha közvetetten is, de bizonyos fókig be ne kapcsolódjék a közéletbe. Az 50-es évek második felében alakult meg a Külső-Szolnok Megyei Gazdasági Egyesület. (Ennek keretében nemcsak gazdasági-, hanem politikai kérdéseket is tárgyaltak.) Első elnöke ifj. gróf Szapáry Gyula (később miniszterelnök), *első jegyzője pedig Pétery Károly volt.*

Mészáros Endre (Pétery Teréz férje) beszélt el fiának, Istvánnak, hogy *az ötvenes évek összeesküvéseiben* Pétery Károly is részt vett. Egyik alkalommal éppen Pétery Károly pusztapói lakásán beszéltek meg, hogy miként kellene „eltenni láb alól” az ifjú császárt. Már ki volt jelölve az a társuk is, akinek le kellett volna lőnie Ferencz Józsefet, midőn az (mint ifjú házastárs) kíséret nélkül utazott nejével Szolnokról Mezőhegyesre. Az összeesküvők azonban valamilyen nem tudtak megegyezni, így a merénylet elmaradt¹⁴.

Mikor 1861-ben az osztrák nyomás némileg engedett, és összehívták még *az országgyűlést* is, a mezőtúri kerület egyhangú választással *Pétery Károlyt küldte fel követnek.* Ő ott a „határozati párt” álláspontját tette magáévá. (Itt ismerkedett meg és kötött barátságot Madách Imrével.)

A következő két országgyűlésre: 1865-ben és 1868-ban ugyancsak egyhangúlag választotta *képviselőjéül* kerületünk Pétery Károlyt. (Mandátuma már „Pétery” névre szól!) Pétery Károly tehát három országgyűlésen szerepelt Mezőtúr első „*ellenzéki*” képviselőjeként¹⁵. A Tisza Kálmán és Ghyczy Kálmán vezette balközéphez tartozott, mely ellenezte az 1867-es kiegyezést. Pétery választóihoz írt beszámolójában főleg a közös minisztériumok létrehozását ítélte el: „Ezen közösség elismerésével kimondta a Deák-párt a pénzügy, külügy s hadügy közösségét, s ezen elv kimondásával lemondott *hazánk állami függetlenségéről, a nemzet vére és vagyona feletti önrendelkezéséről.* . . Lemondott az önálló magyar hadseregről, s Magyarország ifjúsága diszét, virágát osztrák vezénylet alá adta, német vezényszó és osztrák zászló alá. . .”¹⁶

Pétery Károly 1861-től 1872-ig volt Mezőtúr képviselője, ekkor azonban visszavonult, s nem fogadta el többé szülővárosa megtisztelő bizalmát. Visszavonulása nemcsak a mezőtúriaknak, hanem pesti politikai barátainak is fájt. Pétery visszalépése kapcsán az „Ellenőr” (a balközép hivatalos lapja) ezeket írja: „Sajnos, hogy a hazaszeretet leghívebb, legönzetlenebb, legmíveltebb embereit lepi meg lassanként a törvényhozás iránti elkedvetlenedés keserű érte- . . csüggeteggé válik néha a tiszta lelkület. A tiszta lelkület ilyen elkedvetlenedésének kell tulajdonítanunk *Pétery Károly* visszavonulását is. Becsületes idegzete nem bírja tovább a kormánypolitika tényeivel való közvetlen érintke-

zés folytonosságát. Visszavonult tehát önmagába, hogy új erőt nyerjen saját érzelmeinek salaktalan mélységéből nemzetünk és a szabadság győzelme iránti hitének fenntartására. S ereje megjövend minden bizonnal ismét, mert biztosabb forrásba, mint nemes szívéhez nem fordulhatott volna érette. Hogy nem túlzás, amit P. K.-ról mondunk, azt barátai és ismerősei tudják legjobban, de el fogja ismerni az egész magyar olvasóközönség is, ha megtudja ezennel tölünk, hogy az „Ellenőr” által „Névtelen” aláírással közölt iránycikkeket, melyekben lángoló patriotizmus, szabadságszeretet, nagy olvasottság és gyönyörű irány kötik le az elbájolt figyelmet: Pétery Károly írta. . .”¹⁷

A „Vasárnapi Újság” 1877. évi 44. számában (halálakor) ezt írja politikai visszavonulásáról: „...visszalépését a politikai szereplés teréről még politikai ellenfelei is sajnálattal vették tudomásul.”¹⁸

Utolsó éveiben már kizárólag vívódó gondolatainak és az irodalomnak élt. 1873-ban kiadja Pesten „Jezsuiták” című valláspolitikai jellegű munkáját. Ebben a jezsuita rendet ostorozza. Sorra veszi Hajnald Lajos érseknek és Frankl (Fraknoi) Vilmos páternek a jezsuiták érdekében mondott beszédeit ill. írásait, s állításaitakatról pontra igyekszik megcáfolni. A jezsuitákat elmarasztalja, mert azok két századon át sok szenvedést és gyászt hoztak a hazára, Ausztria kezére játszották azt. Azt is szemükre veti, hogy a szellem szabadságát veszélyesnek tartották és üldözték azt. A reformációt pedig egy új korszak teremttjének, egy felvilágosodott korszak szülöttjének nevezi.

Pétery Károly vallásossága korában szokatlanul haladónak mondható. Halmy Gyula azt írja róla, hogy „tisza, minden meséktől mentes *monoteizmus*, az ő mithológiája, az ő imaháza: *a természet csudái, s a világrendszer nagy mindensége*”¹⁹. Maga Pétery is azt mondja erről a „Jezsuiták” 212—213. lapján: „Templomomat nem lehet ékeiktől megfosztani, mert ezt a tavasz, nyár, ősz és tél díszítette fel, oly pompás az Aequator alatt, mint amilyen elragadóan szép a két Polusnál.” Majd azt írja: „Vallásos credója: a *morál*, s ennek egyetlenegy pontja van: *Szeresd felebarátodat*. Tedd magad méltóvá az Istenség eszméjéhez, kifejtve magadban az igaz, a jó és szép harmonikus kultuszát.”²⁰

1877-re végre elkészül és megjelenik „Az utolsó Bebek” című 3 kötetes történelmi regénye. Ebben visszapillant a 16. századba, s az oligarcha Bebek családot mutatja be. Halmy Gyula tanár 1896-ban azt írja e regényről, hogy „Pétery Károly ezen műve irodalmunk legkitűnőbb alkotásainak egyike, és nagy dicsérettel mondhatjuk el felőle, hogy ő a regény-irodalom nagyszerű művelője volt”²¹.

Még megírja Pétery „Csendes napokból” című regényét, de ennek kiadására már csak 1883-ban, jóval az író halála után kerülhetett sor. (Túri Mészáros István adta ki.) A regény cselekményét a szabadságharc elbukása utáni időből veszi. Halmy Gyula ezt írja róla: „Itt-ott nyelvének egész fenségével tör ki a Bach-korszak, a beamter-kormány stb. ellen, ami által egyfelől a regény érdekessége ugyan emelkedik, de másfelől az írói szabadság korlátain túllépve, magára vonta a „hatalmasok” haragját.”²² Majd így folytatja Halmy Gyula a regény értékelését: „Pétery ‚Csendes napokból’ cz. műve a maga idejében a közönségre nagy hatással volt; egyrészt, mint tartalmánál s kidolgozásánál fogva érdekes olvasmány, másrészt, mert úgy közvetlen, mint közvetve, szereplői által hazafias tanokat és eszméket hirdetett.”²³

„A két szomszédház” című nagyobb regényét már nem tudta befejezni, mert ebben (viszonylag korai) halála megakadályozta.

Életének utolsó éveiben teljesen visszavonultan élt. Csupán báró Orbán Balázzsal, Madarász Józseffel, Kállay Emánuellel és Bereczky Mátéval váltott leveleket. Egyébként csak szép parkjának és könyveinek élt. Látta, hogy politikai elképzeléseinek megvalósítására semmi remény nincs, a haza jövőjéért való aggodás megtörte, ember- és világyülőlővé vált.

Ekkor írta unokaöccsének e szavakat: „*Elvész ez a nemzet, nyomorult öngyilkoson, egy pár évszázad múlva csak annyit tud róla a história, mint a kihalt amerikai indus törzsekről. Nem is érdemes más sorsra, méltán és nagyon jogosan bűnhődik.*” De nagy elkeseredésében is felcsillan a remény szikrája, mert így folytatja levelét: „*Adjon az ég nektek boldogabb jövőt, s mentesen meg a szomorú megpróbáltatásoktól és szenvedésektől, melyeket én ezen izgalmas korszakban keresztül szenvedtem. Én nem érem meg hazám felvirágzását, én tört ember vagyok; a szenvedések megvénítettek. De ti, reményilem, megéritek azon kedvező korszakot, midőn hazánk bilincseitől feloldva független és szabad lesz, s az nekünk elégtétel lesz, azon keserű küzdelmekért, melyeket átszenvedtünk.*”²⁴

Pétery Károly politikai felfogására a *Kossuthéhoz hasonló radikalizmus* volt jellemző. Unokaöccséhez, Túri Mészáros Istvánhoz írt egyik leveléből tudjuk, hogy Széchenyit is elítéli, mert ő „a mágnások érdekében harcolt Kossuth ellen.”²⁵ Eötvöst pedig azért marasztalja el, mert „az úgynevezett harmadik rend, a nyárspolgárok uralmát akarta felállítani.”²⁶

Dörgő Dániel 1872. október 18-i keletű leveléből tudjuk, hogy Pétery Károly Kossuth Lajostól arcképet is kapott, melyre Kossuth ezt írta: „*Pétery Károlynak nagyra becsüllése jeléül Kossuth Lajos.*” Pétery könnyezve mutogatta barátainak, mert bár mások is kaptak Kossuthtól arcképet azok közül, akik őt Turinban meglátogatták, de ilyen aláírással senki.²⁷

Pétery Károly 1877. október 21-én halt meg. Október 23-án temették el Mezőtúron, az alsórészi temetőbe, nagy részvét mellett. A 80-as évek elején testvérhúga, Pétery Teréz (Mészáros Endréné) sírkövet állított sírja fölé. Pétery radikalizmusára jellemző, hogy sírkövére ezt vésették rá: „*Megtört, mert nem hajlott.*” A sírkő ünnepélyes elhelyezésén Mezőtúr közönsége is részt vett, az ünnepi beszédet pedig barátja és követtársa, báró Orbán Balázs tartotta.

... Aztán méltatlanul gyorsan elfelejtették Pétery Károlyt Mezőtúron.

1896-ban már azt írja róla Halmy Gyula tanár: „*Azóta ott nyugszik 19 éve elfeledve, eltemetve a mező-túri temetőben, s vajmi keveset tudnánk róla, ha öccse, Túri Mészáros István nem méltatta volna érdemét és emlékét, röviden, elszórtan, egyes lapok hasábjain.*”²⁸

Csaknem ezzel egyidőben, (valamivel még előbb is,) 1894-ben Mezőtúr egyik neves, de szintén elfeledett írója és költője, a tanyai tanító *Farkas Antal* ugyanezt írja egyik szép költeményében:²⁹

Pétery Károly sírján

Kopott faráccsal van körül kerítve
Egy ócska sír ott kinn a temetőben,
Mellette büszke márványok merednek
Aranyban, színben cifrálkodva bőven.
Ez oly szerény, csak néha látogatják,

S ha erre téved egy-egy idegen,
Ránéz nevére fehér sírkövének —
Nem tudja, hogy ki? — és tovább megyen.

* * *

Ha majd a márvány felejtett nevével
Kidől, s a sírod puszta lesz tövig:
Felébredel s megtudod, hogy e kor
Százszor hajol meg, míg egyszer törik!*

* Pétery Károly sírján e felirat olvasható: „Megtört, mert nem hajlott!”
(Farkas Antal megjegyzése a verseskötetben.)

Túri Mészáros István szerint Farkas Antal ezt a szép költeményt abból az alkalomból írta, hogy a mezőtúri gimnázium egyik lelkes tanára március 15-én a tanulóifjúságot kivezette a sírhoz, s ott szavalták el ezt a költeményt.

... Aztán a feledés homálya még mélyebben ráborult Pétery Károly nevére. Bár a hazáért és közelebről Mezőtúr városáért kifejtett áldásos tevékenysége elismeréseképpen a múltban *utcát is neveztek el róla* Mezőtúron, — sajnálatos módon ezt az utcát azóta más névre keresztelték, s másik utca sem kapta meg a „Pétery” nevet. Időszerű lenne, ha újból *utcanév-adással* tisztelné meg a város jeles fiát.

Pétery Károly *sírkövét* pedig az alsórészi régi temető felszámolása után létesült új település egyik utcájáról mentették meg egy-két éve — az utolsó pillanatban —, s vitték be a Művelődési Központ udvarára. Jó lenne számára is valami méltó helyet találni!

VARGA LAJOS

1. Halmy Gyula: Pétery Károly élete és munkái. (Az Allamilag segélyezett Mezőtúri E. Ref. Főgymnasium Ertesítője az 1895—96. iskolai évről.) 3. oldal.
2. Túri Mészáros István: Emlékezzünk régiekről is. — Pétery Károly emlékezete. — Mezőtúr és Vidéke, 1912. szept. 1.
3. Faragó Bálint: A mezőtúri református egyház története 1530—1917-ig. Mezőtúr, 1927. 207—209. oldal.
4. Túri Mészáros István: Id. m. Mezőtúr és Vidéke, 1912. szept. 1.
5. Faragó Bálint: Id. m. 226. oldal.
6. Fodor Zoltán: Adatok a mezőtúri református egyház és iskolái múltjához. Mezőtúr, 1956. (Kézirat.) 51. oldal.
7. Túri Mészáros István: Mezőtúr nemes családjai. Mezőtúr és Vidéke, 1912. máj. 12. 3. oldal.
8. Halmy Gyula: Id. m. 3. oldal.
9. Túri Mészáros István: Pétery Károly emlékezete. Mezőtúr és Vidéke, 1912. szept. 1.
10. Uo. 1912. szept. 1.
11. Uo. 1912. szept. 1.
12. Uo. 1912. szept. 1.
13. Uo. 1912. szept. 3.
14. Uo. 1912. szept. 3.
15. Fodor Z.—Fodor Zs.: Mezőtúr város története. I. k. 88. oldal.
16. Túri Mészáros István: Pétery Károly emlékezete. Mezőtúr és Vidéke, 1912. szept. 22.
17. Uo. 1912. szept. 22.
18. Uo. 1912. szept. 22.
19. Halmy Gyula: Id. m. 7. oldal.
20. Halmy Gyula: Id. m. 7. oldal.
21. Halmy Gyula: Id. m. 18. oldal.
22. Halmy Gyula: Id. m. 18. oldal.
23. Halmy Gyula: Id. m. 19. oldal.
24. Túri Mészáros István: Pétery Károly emlékezete. Mezőtúr és Vidéke, 1912. szept. 22.
25. Halmy Gyula: Id. m. 5. oldal.
26. Halmy Gyula: Id. m. 6. oldal.
27. Mezőtúr és Vidéke, 1909. jan. 31.
28. Halmy Gyula: Id. m. 8. oldal.
29. A költemény benne van már F. A. első verseskötetében is (1894), de könnyebben hozzáférhető a „Viharzúgás...” (1899) 153. oldalán.

Grafika a könyvtárban

A múlt században alakuló olvasókörok a tagdíjakból összegyűjtött költségvetésből elsőként a helyi és fővárosi hírlapokra, folyóiratokra fizettek elő. Az olvasókörok vonzóerejét — a társasági élet mellett — éppen az jelentette, hogy az olyan hírlapok, hetilapok, amelyek egyéni előfizetésére a tagoknak aligha volt módjuk, e társulás folytán ott rendelkezésükre állt. A költségvetés növekedése után (adományozások, bálók, rendezvények bevétele) jelentek meg a kölcsönözhető könyvek, jöttek létre a kisebb könyvtári gyűjtemények az olvasókörokben. Mindez természetesen csak egyik módja volt a közművelődési könyvtári gyűjtemények kialakulásának. Ez alkalommal azonban csak utalni akartunk arra, hogy a könyvtár sok esetben egy már meglévő közösségi gyűjteménynek egy újabb dokumentumtípussal — a könyvvel — való bővülése útján jött létre. Azaz a közművelődési könyvtár már előzményétől és születésétől kezdve magában hordozza gyűjteményének és szolgáltatásainak szükség szerinti bővítését és gazdagítását. Ma már, mint a legáltalánosabb és teljes egészében nyilvános közgyűjtemény, a leginkább hivatott arra, hogy használóinak a könyvek mellett biztosítsa azokra az egyéb típusú — a művelődés lehető legteljesebb körét, területeit, lehetőségeit elősegítő — ismerethordozók, dokumentumok, eszközök hozzáférhetőségét is, amelyek megszerzése esetleg az állampolgárnak ugyanolyan gondot jelenthet mint a könyvek megvásárlása. A fejlődés (s a gyarapítás-szolgáltatás stb. költségeinek új típusú közösségi elrendezése) során ezért jelentek meg könyvtárainkban a hangzóanyagok (lemezek, kazetták) önálló zenei részleggé növe egy-egy városi intézményben. Kialakulóban van a vizuális dokumentumok, diafilmek, diapozitívok stb. szervezett gyűjtése, feltárása. Ezek közé a közösségi vagy egyéni művelődés ma már nélkülözhetetlen dokumentumai, eszközei közé sorolhatjuk a sokszorosítható eljárással (fametszet, linómetszet, rézkarc, litográfia stb.) készült grafikákat is.

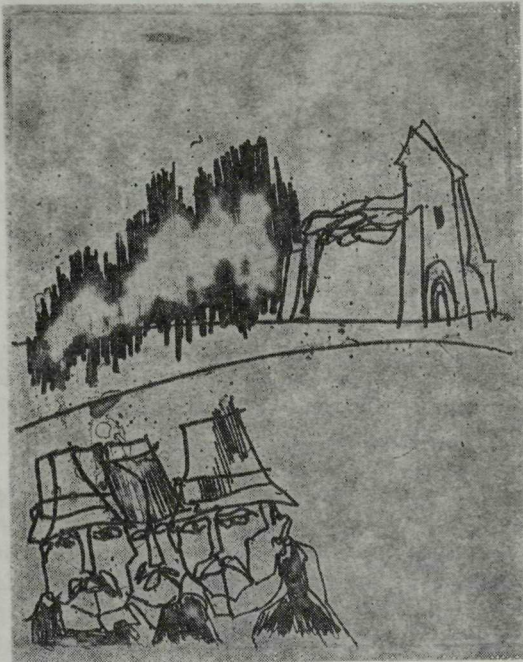
A Jászberényi Városi-Járási Könyvtár az említett egyéb „nem hagyományos” dokumentumféleségek gyarapítása mellett mintegy tíz esztendővel ezelőtt kezdte el az eredeti grafikák gyűjtését, grafikai tárlatok rendszeres szervezését. A gyűjteményben ma már félezernél több feldolgozott grafika található: elsősorban a mai magyar grafikumművészetet reprezentáló alkotások. Bangha Ferenc-től Würtz Ádámgig szinte minden ismertebb alkotó (köztük Amerigo Tot és Szalay Lajos) grafikai között válogathatnak a kölcsönzők. (Többnyire az új lakásukat elfoglaló fiatal házaspárok, intézmények, iskolák: ingyen két hónapra azonos méretű kerettel, amelyekben a grafikák folyamatosan cserélhetőek.) Jól segíti a gyűjtemény közművelődési feladatait, hogy szinte teljeséggel megtalálhatóak ott a Képcsarnok Vállalat által kiadott grafikai sorozatok, így pl. az 50 példányban megjelent Bartók-mappa egyik sorozata is. De megtalálhatóak régebbi sorozatok is pl. Aba-Novák Vilmos, Barcsay Jenő, Nagy Imre stb. rézkarcait tartalmazó Tíz tájkép című számozott mappa, vagy Barta Ernő Haláltánc című litográfiai sorozatának egyik példánya, Varsányi Pál 1933-ban készült és akkor illegálisan terjesztett antifasiszta linóleumsoro-

zata stb. (Ez utóbbit a művésznak a Nemzeti Galériában rendezett retrospektív kiállításával egyidőben mutatta be a könyvtár.)

Amíg a képgrafikák jelentős részét különböző társadalmi támogatásokból adódó vásárlások, ajándékozások révén szerzi meg a könyvtár, addig a grafikai különgyűjtemény másik jelentős részét, a szintén eredeti grafikai eljárással készülő ex libriseket és alkalmi kisgrafikákat széles körű hazai és nemzetközi levelezés, csere útján gyarapítja a könyvtár. E lapok változatos tematikájuk és tárgyyszerűségük révén rendszerint ismereteket is közölnek, amelyek a sajátos esztétikai élménnyel párosulva a közönség körében különösen marandókká válhatnak. Ennek a lehetőségét jól tükrözi a jászberényi könyvtár által eddig rendezett több mint 50 kiállítás, amely legtöbbször a jászszági bemutatók után — Debrecentől Szombathelyig — a legkülönbözőbb művelődési intézményekben is be lett mutatva. A könyvtár kiállításszervező-gyűjtő tevékenységének rangos elismerése volt, hogy 1973-ban az Olvasó népért mozgalom I. országos tanácskozása alkalmával az intézmény szervezett kiállítást a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színházban. Varga Nándor Lajos könyvnyomtatással összefüggő fametszeteit bemutató tárlat kapcsán Darvas József is elismerőleg nyilatkozott. Hangsúlyozta, hogy minden ilyen irányú tevékenység sikeresen szolgálja az olvasómozgalom célját, sokoldalú, változatos művelődési lehetőségeket biztosítva még vonzóbbá teszi a könyvtárakat.

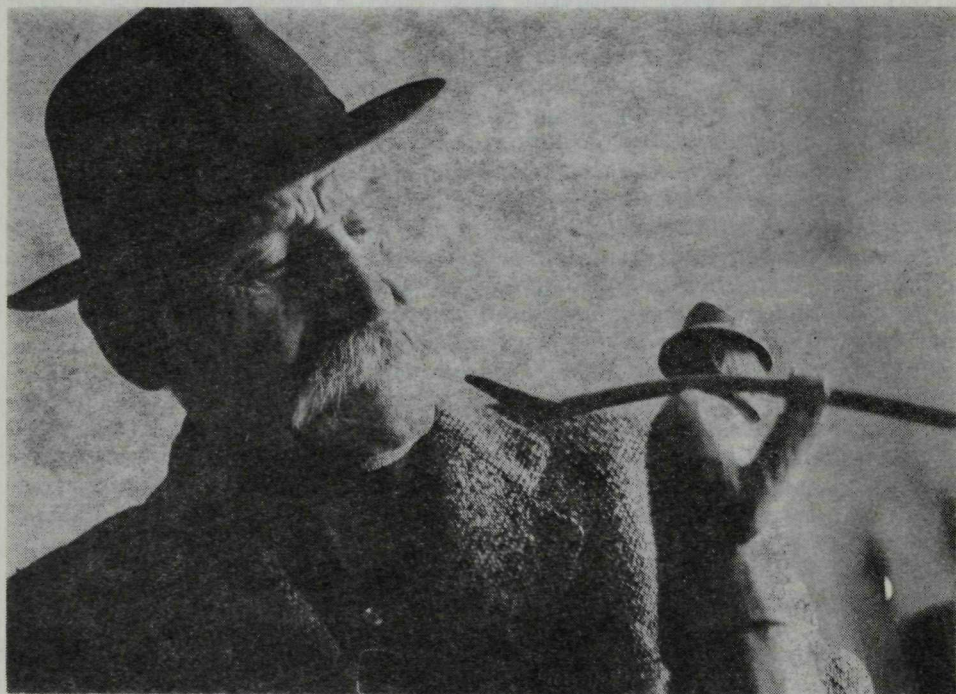
A nyilvános, a jászberényi könyvtárban mindenki által hozzáférhető grafikai gyűjtemény tehát nemcsak növeli az intézménynek és kulturális szolgáltatásainak demokratizmusát, hanem az esztétikai nevelés sajátos lehetőségét is biztosítja. Ezt szolgálják a könyvtár nemegyszer forrásértékű kiállítási katalógusai, kisgrafikai mappái, amelyekről — akár az intézmény kiállításairól — a szak-sajtó is rendszeresen beszámol.

ARATÓ ANTAL

Az én iskoláim

Részletek Kupai Sándornak, a Népművészet Mesterének önéletírásából

A Magyar Nemzeti Galéria 1972 május-júniusában rendezte meg a Magyar Növ Művészet a XX. században című kiállítását, amelyen Kupai Sándortól nyolc fából faragott kompozíciót mutattak be. A kétnyelvű, reprezentatív katalógus, amely Gyász című zsáner munkájának fotóját közli, így foglalja össze életrajzát. „1900-ban született Mezőtúron. Hat elemi iskolát végzett. Gazdálkodó ember. Mindkét világháborút megjárta katonaként. Már gyermekkorában festő szeretett volna lenni. Szobrokat több mint tíz éve készít. Az MNG-NI pályázatán — szobrászat kategóriában — III. díjat nyert.” 1973-ban kapta meg a Népművészet Mestere kitüntetést.

Munkáit közel egy évtizede figyelem a mezőtúri amatőr kiállításon, népművészeti tárlatokon. Öt magát néhány évvel ezelőtt ismertem meg a berekfürdői alkotótáborban. Mindig jókedvű, jóízű viccelődésre, huncutságra kész, eleven eszű ember, akinek fordulatos, humoros beszédét öröm hallgatni. A faragni kívánt fát sosem szűnő szeretettel simítja, alakítja, édesgyerekének érzi valahányat. Tekintete felragyog, ha szép hajnalt vagy vízparti tájat lát, s boldogan alkot akvarellal, ceruzával ugyanúgy, mint ahogy készíti maga körül fából faragott világát. Kék szemében szinte mérhető a gyermeki öröm, amikor

alkot, keze között valami új, addig sosem volt születik. Esténként tárogatójának hangjaira aludt el a tábor, s reggelente az ő vidám szavú, pálinkás jó reggeltjei ébresztettek. Találkoztunk Tiszakürtön, Mezőtúron és Berekfürdőn. Az ideai karcagi amatőr táborban nem volt, betegség tartotta otthon. Valahogy hideg, üresebb volt a tábor Kupai Sándor nélkül.

Megkértem, írja le életrajzát a múzeum kéziratgyűjteménye számára. Meg azért is, hogy jobban megismerjük életét. Huszonkét sűrűn teleírt oldalban válaszolt. Azután még utána biggyesztette: ...összefirkáltam egy csomó marhaságot, ez körülbelül fedi a valóságot. De ki győzné a minden tollra érdemes dolgot lefirkálni, ebbe is majd behaltam. Vagy talán bele is... nem tudom. Hát kedves, majd valamit kibogoz velőle. Egyébként úgy, ahogy megvagyok, kívánok jó egészséget..."

Ebből az életrajzból közlünk részleteket úgy, ahogy Kupai Sándor eszébe jutottak emlékei válogatás nélkül, sokszor nem is időrendi sorrendben. Nem is a teljesség igényével készültek az alábbi sorok, a szándék is mutatja: „Az életemből néhány epizód.” Íródott Mezőtúron, 1977. X. 15—30-ig.

„Valósággal kétségbe vagyok esve, hol és hogyan kezdjem. Az olvasót arra kérem, tekintsen el a nyelvi hibáktól. Igaz, 6 elemi iskolát végeztem, a helyesírást nem tudtam megtanulni. Ugyanis a nyelvtan ellenlábasm volt. Tehát én megneveltem úgy, ahogy írni, más meg tanuljon meg elolvasni.

Kezdem tehát ott, hogy tósgyökeres paraszt családból származom anyai, apai ágon. 1900 márcz. 17-én Mezőtúron születtem. Édes apám abban az időben egy Siion Péter nevű malomtulajdonosnál csuváros volt. Annyit jelent, hogy csengős kocsival járta a várost és felszedte az örölni valót, elvitte a malomba, őrlés után pedig haza vitte. Ezért havi bért kapott, az valamennyi pénzösszeg volt és konvenziót, bizonyos súlymennyiségű kenyérnek valót, abrak, takarmány. Már az, hogy mennyi volt, én nem tudom, csak azt tudom, hogy nagyon szegények voltunk. Édes apám télen a hallatlan sárban agyonhajtott a lovat, drága lovakat vett, már úgy értem, hogy arra olcsóbb is megfelelt volna. Perze a bankból, vagyis a lóra valót onnan hozta ki. Annyi fizetést nem kapott, hogy ezt is futotta volna...

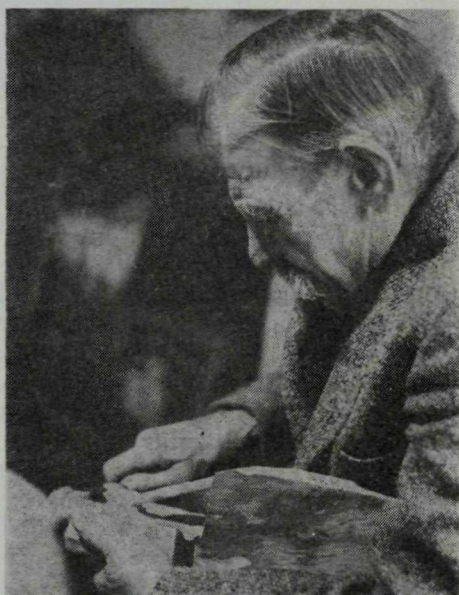
906 — iskolába kerültem, akkor kétszer jártunk iskolába, délelőtt és délután. Szerdán és szombaton délután nem mentünk. Ekkor már nem volt édes apám csuváros, fuvarozással foglalkozott, ez ismét nagyon sovány foglalkozás volt abban az időben, nagyon sokan voltak lovas emberek.

A vakációt Fazekas nagyapámnál töltöttem, legeltettem a birkákat, volt vagy 30 hosszú szőrű, perge szarvú birkája. A bárányok aranyosak voltak. Négyen voltunk testvérek, még akkor hárman, 1910-ben született Miska öcsém. Egy leány, három fiú. Hárman élünk. Miska öcsém országos hírű pékmester volt, már három éve meghalt, még most is fáj...

1908. A II. osztályból már mikor a vizsga még nem volt meg, szerdán és szombaton délután apámmal jártam, téglát fuvarozott. Az állami iskolákat akkor építették a tanyákon... Amit éjjel az ujjaim hegye bepillézdett, azt reggel az első téglá vagy tetőcserép lesodorta. De sokszor teleszaladt a szemem könnyel! Sírni nem mertem, mert ha valamelyik fuvaros észre vette, olyan patáliát csapott, hogy szerettem volna a föld alá bújni, mint a vakond. Miféle ember akar ez lenni, még sír, mert odacsípte a téglá az ujját, ilyenfélét mondtak, és én roppant szégyelltem magam. Apám vigasztalt, majd vége lesz, ha iskolába mész. Jaj, de keservesen vártam a szeptember 1-et. Ha nem a tanyára,

csak a város területére hordtuk a téglát, megtörtént, hogy kétezer téglát vittünk ki egy nap, egy téglát öt kiló, könnyen ki lehet számolni, milyen óriási súlyt tudott abban az időben megmozgatni egy nyolc esztendőes gyerek. Egy nap alatt, tehát napfelkeltektől naplementéig. Négy órákor már rakodtunk a gyár udvarán. A kocsik derekáig én raktam a téglát, édes apám adta, azután farral odatolatott a máglához, és ő egyedül rakta, mert már ő elérte a földön állva is. Leadni már teljes egészében én adtam le kettesével. Ha apám nem érkezett elkapni, tettem még hozzá kettőt. Nagyon siettem, hogy én adjam le legelsőbb. Nekem nem kellett lehajolni, mint a felnőtteknek. Igaz, hogy hajnalban édes anyám segített, hogy én tovább aludhassak, mert igen fáradtam, különösen akkor, ha a városban dolgoztunk. Ha tanyára vittünk anyagot, míg az utat jártuk, csak a kocsin ültem. Itt kívánom megjegyezni, hogy a kocsikázás igen fárasztó, úgy zötyölte a rajta ülőt, ha nem dolgozott semmit, még akkor is elfáradt. A tanyai fuvarról jut eszembe. A fuvarosok összetartottak, 5-en, 6-an együtt jártak, különösen ha tanyára vittünk valamit..."

Csodálatos lassan eljött szeptember, hiába volt a fuvaros élete élményekben gazdag, örömmel mentem iskolába. Csak szerdán és szombaton délután kellett apámmal járni. Azután, ha kijöttem az iskolából; na kisfiam, a libák éhesek, ki kellett engedni az útra őket és az árokparton jóllaktak. A könyv nélküli leckét megtanultam, mire rám került a sor igencsak. II. padban ültem, még abban az időben úgy osztályozták a tanulót, hányadik padban ül. Odahaza nem tanultam a házi leckét, óra előtt az iskolában leírtam, III. osztályos voltam. Mikor megvolt a vizsga, már édes apám várt, mentünk a hídszegre aratni. Összefogott 2 lovas ember 2—2 lóval és aratást, majd nyomtatást vállaltak. Már a részesedésre én nem emlékszem, csak tudom, hogyan csinálták. A levágott gabonát rendre vágják és petrenczébe gyűjtötték. Ez egy villára felölthető volt, és ezt boglyákba vontatókba rakták úgy, hogy a kalász belől a töve kívül esett és nagy gerebjével bögővel összehúzott kaparékkal betetejezték korán

reggel a harmaton, és gazkötéllal lekötötték. Az én dolgom itt az volt, hogy amit apám levágott, azt én felgyűjtöttem petrenczébe, napközben meg a lovakat én itattam. Addig a másik embernek a gyűjtője egy asszony volt, az én rendemet is felgyűjtötte. Ő nem ment itatni. Mikor felhagytak a kaszálással, Zsófi néném bögzött, én meg a kaparékot a boglyák mellé raktam petrenczébe, hogy reggel kéznél legyen. Persze a lovakat meg kinyűgöztük, béklyóba raktuk, hadd szedjék össze az elmaradt kalászokat. Mikor le lett aratva — hazudok, takarva — még akkor takartak, nem arattak. Az aratás akkor kezdődött, mikor kérébe kötötték a gabonát, ezelőtt a talpon álló gabonát míg el nem csépelelték, gaznak nevezték, mert szálas volt, mert nyomtatáskor a garmadát megkaparták a gacsoló gerebjével. Vagyis a szálas töreket a garmadából kiválasztották. Garmadának nevezték az elnyomatott terményt, ami még a polyvából nem volt kiszemelve. Azután szem volt a neve...

Mikor iskolába kerültem, attól kezdve irkára, könyvre én nem kértem szüleitől egy fillért sem. Abban az időben nagy divat volt a névnapi köszöntés. Szép névnapi köszöntő verseket tanultam, és akit ismertem névről, én mindenkit megköszöntöttem, és ezért kaptam 2—3 krajczárt. 1 krajczár 2 fillér volt, de volt olyan eset is, hogy 5 krajczárt kaptam egy helyen. Közel volt hozzánk egy korcsma, és volt ott egy kugli pálya és oda jártam minden vasárnap bábut állítani. 20—30 krajczárt kaptam minden vasárnap, és joggal állíthatom, megkerestem a ruházatomat is, tehát már nekem sem ruhát venni nem kellett, de irkára vagy írószerre soha egy fillért se kértem, míg iskolába jártam. A palatábla elkísért III. osztályba is. Nagyszerűen tudtam rajzolni rá, én nem csikargattam össze a palavesszővel. Úgy hiszem, 907-ben hozták haza Rákóczi csontjait, egy kirakatban láttam lefestve Rákóczit. De akkoriban láttam Munkácsy Siralomház című képét is. Én megfogadtam, hogy festőművész leszek, világhírű. A palatábla kitűnő volt rajzolni, csak az volt a baj, könnyen letörlődött. Vettem én rajzfüzetet, és abba rajzoltam. Édes anyám csak megtúrta, de édes apám nagyon haragudott érte. Olyan haszontalanságra elpusztítani a drága irkát! Két krajczár volt...

Fazekas nagyapám a városhoz közel lakott — ott lakom én most — és ha időm és édesanyám engedte, gyakran kiszaladtam. Sok minden van, amit tőle tanultam. Az állatokat határtalanul szeretem, a kiscsibétől a bivalyig mindent. A kiscsikó, bárány vagy az újszülött, aranyos minden. Lassan eljött a téli vakáció, karácsony, újév. Édes apám öccse vadászott, és ővele jártam a téli vakáció alatt nyulat hajtani. Nem volt rózsás, volt úgy is, hogy 3-at kellett cipelni jó ideig, míg a kocsihoz nem értünk. 20—30 krajczár volt a napszám, meg kosztot is kaptam. Nagyszerű szórakozás volt, ha nem kellett nyulat hajtani. Otthon csapdával verebet fogtam, varrtam neki piros sipkát és a fejére ragasztottam. Nagyon tudtam mulatni, mikor elengedtem. Igaz, a farkát kitéptem. A testvéreim roppant félték tőle. Rajzolás, verebészés volt minden szórakozásom. Mint említettem, apám nem nézte jó szemmel.

Na a IV. osztály. 1910. Vizsga után mentünk aratni... Édes anyámnak volt egy unokatestvére, korcsmáros. A volt háza még megvan. Ha pálinkát akart apám inni, egy fél deczit kellett hozni neki onnan, Gergely bácsitól. Így hívták. Nagyon szerettem, neki családja nem volt. Még augusztusban volt, hogy mentem hozzá egy féldecziért. De jó, hogy jöttél, Sanyi, várj egy kicsit. Vártam, azt mondja egy embernek: Dávid úr, ennek a gyerekeknek mérje meg a lábát! — azt lehet Fazekas úr. Az meg mérte a lábom. Szólítja a másik em-

bert. Ács úr is mérje meg. Az is megmért, még a fejem is megmérték. Kisfiam, erről otthon egy szót se szólj, mert ha megtudom, nagy baj lesz. Meg nem adok többet sós perezet. Dehogy merem volna erről otthon szólni. Édes anyámnak volt egy húga, és ezen az őszön férjhez ment, nagyapám özvegy volt, és Teri néném annál ment férjhez. Nagyapának volt egy riska tehene — Rózsi névre hallgatott. Teri néném mint leány is igen vig kedélyű volt, és állandóan dalolt, mikor fejt... Fazekas Gergely bátyám a korcsmáros, a Teri néném lakodalomára csináltatott vadonatúj sátrat, erre szükség volt a vásárok alkalmával is.

Haladni akarok. Persze eljött szeptember. Jártam iskolába, vállaltam víz-hordást, két edény vízért két krajczárt kaptam. Az iskolába hamarabb mentem, vizet meg vittem minden nap. Egy héten 14 krajczár volt. Édes apám otthon újságolta, hogy a borbélynak van nyíró gépje is. Én ezt hallottam, nem tudtam elképzelni. Varrógépe volt anyámnak, és én úgy képzeltem, hogy a nyírógép olyan lehet, hogy beledugják az ember fejét, és lábbal hajtják, mint a varrógépet. Hogy nem vágja le a fülét vagy az orrát? Édes anyám, ha rossz fát tettem a tűzre; megállj büdös kölyök, megnyíratlak géppel! Irtózatosan féltem tőle. Ott jártam a borbély mellett az iskolába, mindég belestem, de a gépet nem láttam. Egyszer azt mondja: na Kupai, hozzá két edény vizet. Vittem. Na még egyszer hozol, és megnyirunk... Igen nagy hajam volt, és megnyírtak géppel. Mikor haza megyek, anyám észre vette. Lepakja a kalapomat, na üssön meg a guta, a kalappal a fejemre ütött.

Ősszel egyszer mentem a féldecziért és Gergely bátyám azt mondja, mondd meg anyádnak, jöjjön el, beszélni akarok vele. Megmondtam. Elment édes anyám és egy jókora csomagot hozott. De megmondta Gergely bátyám, hogy a csomagot csak a lakodalom napján szabad felbontani. Úgy is történt, ellenőrizte a bácsi. A csomagban volt 1 pár vadonatúj csizma, egy öltözet ruha, 1 kalap, 2 zsebkendő, 1 kis gatyka, 1 ing. A kabátzsebben egy csomag cukor. Még akkor olyan magyar nadrágot varrtak, hogy ellenzője volt, de ilyen csak

a gazda gyerekeknek volt. És ilyen volt az enyém is. Micsoda boldogság! A vőlegényes tanyán felállították az új sátrat. Nagy lakodalom volt. Csak gesztenyét 1 1/2 zsákkal főztek meg. A zenészek egyik tánczot hegedűvel, a másikat trombitával zenélték. Gergely bátyámat igen bántotta, hogy a nagybögös Csoma Józsi elég nagy ember, pityókás volt, és a hátát nekivetette a sátor oldalának. Egyszer Gergely bátyám int, menjek vele. Megyünk, a sátor tövéről felvesz egy botot. Gyere csak. Ezt a púpot a sátor oldalán, látod? Látom. Na, evvel a bottal erre a púpra üssél majd, amelyet bírsz. Megmutatta, felőlről lefelé. Azután a botot elhajintod, megkerülsz a tanyát, emerről jössz elő. Úgyes legyél, adok 1 koronát! Én hálás akartam lenni az ellenzős nadrágért is. Ő otthagytott. Kevés idő múlva odakentem a púpra. Usgyi, eldobtam a botot, csak azt hallottam, valaki nagyot jajdul: Jaj, agyon ütöttek. A zenészek kirohantak a sátor végénél. Ott volt egy pocsolys gödör, amiben a disznók szoktak fürödni. Két muzsikás abba szaladt bele. A szemük nem látott, mikor a világosról kijöttek. Én nagyon meg voltam ijedve. Gergely bátyám annyira kacagott, hogy meg kellett fogódkozni. Nekem súgta, ne féljek. Egy pénzdarabot adott a kezembe. Azt mondja, tegyem a nadrág zsebembe, el ne vesszen! — A zenészek mire kikecsmeregtek a pocsolysból, olyanok lettek, mint akit betapasztottak. Nem tudtam sokáig bírni, megmutattam édes anyámnak a pénzt. 5 korona volt. Hol vettem, kérdezte, mondtam. Anyámnak szörnyű gyanúja támadt. Gergely bátyám még akkor is kacagott. Ne törődj vele testvér, derék gyerek a Sanyi. A lakodalomból reggel hazamentünk nagyapámhoz. Fejni akart nagyapám, de Rózsa egy csepp tejet sem akart adni. Mondtam, hogy Teri néném dalolni szokott neki. Dalolj kisfiam. Daloltam, a Rózsa leeresztett. Nagyapám is dalolgatott neki reggel, este én kikoczogtam dalolni. De egyszer a játék hevében elfeledkeztem. Csak amikor eszembe jutott, nyargaltam. De akkor már fejt nagyapám. Dalolta: három akó borom van, mind a három csapon van. Közben: aki megteremtett erre a kutya világra... Mondta tovább a dalt, azután újra áldotta. Viszlek holnapután Kevibe, nem jössz vissza a vásárból! El is adta...

Az V. osztályban a tanító azt vetette fel, hogy ha pénzünk van, ne nyalánkodjunk el, tanuljunk takarékoskodni olyan formában, hogy neki odaadjuk, és ő beírja, mikor lesz 50 krajczár. Vagyis 1 korona. Bevisszük a bankba, ott kamatot is adnak. Én kitaláltam, hogy két év alatt mennyi pénzt tudnék gyűjteni, anélkül, hogy szüleim tudnának róla. A gondolatot tett követte. Volt selyemhernyóm. Már azelőtt is rájöttem, hogy a hernyók által evett falevél nagy mértékben befolyásolja a selyembugó színét. Az eperfa levél is más színt eredményez, ha nem fekete epret terem. Külön dobozokban külön takarmányoztam, az eredmény jó volt. Vizsga előtt már bugóztak a hernyók. 2—3 krajczárért adtam egy bugót, de másik évben a leszármazottak csak olyan színűt költöttek, mint a másik. Én nem árultam el a titkot. Vízfordást is vállaltam olyan formában, mikor mentem iskolába, elvittem az edényt, László bácsi megengedte, hogy őhózzá betegyem, és hazafelé menet vittem a vizet. Az ártézi kút mellett volt az iskola. Az első koronát én hoztam össze leghamarabb. A tanítónak feltűnt, meg is kérdezett, hogy a többi ne hallja, hogy jutok ilyen gyorsan ennyi pénzhez. Mikor elmondtam, mosolygott. Jól van kisfiam. Oda-haza, mint gyerek, állandóan fúrtam, faragtam. A szüleim titkon azon töprengtek, milyen iparosnak adjanak. Tanácstalanok voltak, mert apám meg azzal ijesztgetett, ha valamiért dorgált; adlak inasnak. Az iparostanulót így

titulálták, inas. Irtóztam még a gondolatától is, hogy én inas legyek. Már én akkor eljegyeztem magam: festő leszek...

Télen nyulászni jártunk nagybátyámmal. Most már 30 krajczár volt a napszám, mert akik körvadászatra jártak, 40 krajczár volt a bérük. Én kosztot is kaptam. Őszintén szólva másabb koszt volt az, mint a mienk otthon. A nagy baj csak az lett, hogy beleivódott a vérembe a vadászat, mondjuk úgy, a csavargás. A rajzolás állandóan folytatódott az iskolában is, a tanító sokszor a körmömre ütött, de én a könyvemben a képeket soha nem festettem be, mint sok gyerek. De meg se vettem az olyan könyvet, ha rongyos vagy piszkos volt. A kopírozás nagy divat volt az iskolában, de én nem szerettem kopírozni. A csaták, a betyár világ és az állatfigurák érdekelték. A lovat szerettem rajzolni, hát ahhoz estem legközelebb. Mikor legeltettem a birkát, hogy lehetett volna amellett rajzolni, én nem értem fel ésszel. Fazekas nagypapám támogatott volna, de az talán nem is tudta. Édes anyámnak szerettem segíteni, mert sok dolga volt. Ő nyárutóljától tavaszig libát tömött, gyerekruhákat varrt, volt gépe. Süttött, és mikor szakajtott — szabta a tésztát és kosarakba rakta — azt mondta, hogy vigyázzak a tűzre a kemenczében. Én vigyáztam és miután a szalma elégett, dugtam másikat, a láng belekapott a szalmába, és kicsapott a kemencze száján. Nádasok voltak a házak, roppant megijedtem, hogy most meggyullad a ház. Pár nap múlva felmentem harmadmagammal a toronyba. Sokszor harangoztam is. És akkor azt akartuk meglátni, hogyan üt az óra. Ott vártuk a lépcsőn, hogy majd üt. Ütött is, de nem az, amit mi láttunk, hanem a hátam megett. És akkor ismét nagyon, de nagyon megijedtem. Vítus tánczos lettem, és 66 felnapot mulasztottam az iskolában. Így általános elégséges osztályzatot szereztem... Nagyon tudtam énekelni, rajzos is voltam. Mindenből elégséges lettem. A vitus tánczból a tanító gyógyított ki. Akkor már volt villany, és én is lesekedtem a mozinál, valaki megfogatta velem a villanykapcsolót. És az rázott, de csak úgy, hogy bírni lehetett, és én úgy éreztem, hogy az nekem jó. Mintha azután nem rángatózna úgy a kezem. Anyámnak elmondtam, de azt is, hogy az iskolában van olyan villanygép, hajtják és ráz. Elmentünk és anyám megkérte a tanítót, hogy próbálja meg, hátha használ. A III. vilanyozás után már ki tudtam venni a dobozból a gyufát, és meg is tudtam gyújtani. 10 nap múlva a tübe is be tudtam fűzni a cérnát. Egy hónap alatt teljesen meggyógyulva iskolába járhattam. Mikor orvosi bizonyítványért mentem, csak nézett az orvos, hát te? Megvagyok, tekintetes úr. Elmondtam neki, és azt mondta, ez lehetetlen, és személyesen jött velem a tanítóhoz. Ezt a gyógy módot az orvostudomány még akkor nem ismerte, kis helységekben biztosan nem. De dr. Sós József doktor úr mikor erről Pesten beszámolt, orvos tudor lett, nagyságos címet kapott, de csak a tekintetes címet szerette hallani.

Eljött a vizsga is, a két iskolai év alatt 23 koronát spóroltam össze, amit a szüleim nem tudtak. Mikor megvolt a vizsga, a templomban vizsgáztunk, majd visszamentünk az iskolába. A tanító azt mondta, fiam, most már vége a gyerekkornak, a játéknak is; felnőttek vagytok, a könyveiteket, játékokotokat a padlás sarokba tegyétek, jó helyre, majd lesz idő, valami ér benneteket, oda menekültök, a könyv és a játék pusztá látása megnyugtat benneteket. Igyekezzetek a felnőttektől tanulni. Egyet ne feledjetek, a jó szív és a becsület mindennél nagyobb kincs. Isten áldjon meg benneteket. És mindönkkel kezefogott... Vittem haza a kassza-könyvet. Édes apám az udvar közepén a kocsira rakott valamit, készülődött a takaráshoz. Mikor belépek a kapun, na fiam,

megjöttél, meg, mit hoztál. Átnyújtom a bizonyítványt. Nézi, nézi, ez bizony hitvány fiam. Na, de hatot jártál, nem hetet, mint én. Úgy sejtettem, hogy milyen örömet szerzek veled, odaadtam a kasszakönyvet is. Hát ez mi? Nézi, nézi azt is egyszer csak fejemre teszi a kezét, Azt mondja. Különb ember vagy, mint apád, mert nekem csak váltóm van. És elfordult. De én csak megláttam, kövér könnycsepp gördült le az orcán...”

Gyermekkor, emlékek. Szépek és szomorúak, egyaránt a legszebb kort juttatják eszünkbe. Kupai Sándor életének is a pendelyes évek, s a hatosztályos „iskolás” kor jelentette a játékos gyermekség éveit. Mai híressé vált zsánerfaragványában vissza-vissza térnek a valaha legeltetett libák, az itatott lovak, búranyok. S azok az emberek, akik körülötte jártak, éltek. Életrajza itt korántsem szakad meg, csak a gyermekkort zárja le. Ahogy egykori tanítója mondta, mint a „könyvet és a játékot” elteszi emlékezetének padlására, hogy ha emlékekért, faragni, festeni való témáért indul, legyen hova nyúlnia. Kíséri mindaz az öröm, tiszta hit, ami az otthon vigyázó melegében óvta, ezért olyan őszintén igazak munkái. Gyermekkorának egy-egy epizódját olvasva nemcsak Kupai Sándorhoz kerülünk közelebb, hanem ahhoz a világhoz, szokásrendhez, paraszti társadalomhoz is, amelyben élt. Átadja nekünk múltját, emlékeit, mint ahogy szeretettel formázott szobrait is. S munkáin, írásain, visszaemlékezésein keresztül részesesévé válunk múltunknak, Kupai Sándor gazdag világának.

EGRI MÁRIA

Jászság

A távoli jövő tudománytörténése nyilván méltányolja, figyelemre méltó eseményként értékeli majd, hogy gyors egymásutánban — néhány év alatt — a Gondolat Kiadó néprajzi sorozatának köteteiként megjelent a Kiskunság, a Nagy-kunság és a Jászság kis-monográfiája. Alighanem tudatosságot és tervszerűséget fog gyanítani a valamikori tudománytörténész, hiszen a kiadói ajánlás is azt hangsúlyozza, hogy Szabó László munkájával „teljessé vált a történetileg sok közös vonást mutató Jászkun Kerület... néprajzi bemutatása”. Nekünk, a kortársaknak, illendő viszont bevallani, hogy az „egymásutánból”, így az együtt olvashatóságból fölöttébb kockázatos lenne a kiadó inspiratív szerepénél, a felismert lehetőségek példás pártfogolásánál többre, pl. a néprajzi kutatások összehangoltságára következtetni. Jórészt a szerencsés véletlennek köszönhető, hogy a különböző időben elkezdett párhuzamos kutatások megközelítően egy időben jutottak el a tudománynépszerűsítést is vállaló összefoglalásig!

Tálas István professzor jó negyven év múltán (s a néprajzi csoportokról tartott egyetemi előadásainak elméleti érvényű alapvetése után) fogalmazta meg végérvényesen már ifjúkorában iránymutató állattartási monográfiát s több jeles tanulmányt eredményező kiskunsági kutatásainak megannyi tapasztalatát. Bellon Tibornak mintegy tíz esztendő állott a rendelkezésére, amíg egy nagy-kunsági mezőváros — Karcag — gazdálkodásáról írott történeti-nép-

rajzi monográfiáját a Nagy-kunság egészére szélesített kutatói program má érlelte, s az első összegzés szándékával könyvvé formálta eredményeit, fenntartván magának a gondolati továbbépítés lehetőségét. Szabó László közel két évtizedes országos áttekintés és összegzés szándékával folytatott társadalomnéprajzi kutatások közben végezte a jászsági terpmunkát és forráselemzést, arra törekedvén, hogy az elméleti általánosításokat is, lokális rész-feldolgozásokat is eredményező társadalomnéprajzi munkásságának főbb tanulságait az általa legalaposabban ismert néprajzi csoport paraszti kultúrájának bemutatása, értelmezése érdekében szintetizálja. A szintézis a Jászságról írott kandidátusi értekezésében valósult meg, s ez a kis-monográfia a néhány éve tudományos fokozattal elismert nagy összefoglalásnak rövidített, a kiadó igényeihez valamelyest hozzáigazított változata.

Vagyis: a három kis kötet majdnem egyidejű létrejötté az eltérő helyzetű s a saját programjukat eltérő ütemben megvalósító kutatók eddigi munkásságának „belső logikájából” egyértelműen levezethető, mintsem a magyar néprajzi kutatásokban egységesnek tételezett gondolatlángból, közös vállalkozásokra készítő tudományos szükségletekből.

Pedig az együtt olvasás: a gondolatok és módszertani ötletek „szembesítése” nagyon is kézenfekvő lenne... Az így megfogalmazható kérdések azonban a „körülmények” ismeretében okvetetlenkedésnek minősülnek! Nyilván azért volt szük-

séges mindhárom kötetben kiemelt hangsúllyal, történetírói feladatokat is vállalva újra-elemezve azokat a politikatörténeti, társadalomtörténeti tényeket, melyek egyaránt meghatározták a két Kunság és a Jászság parasztságának sorsát, kiváltságolt jogi helyzetét, mert a három kutató nem építhetett egymás eredményeire; önállóan kellett vállalnia mindegyiküknek az alap-kutatásokat. Azzal a kockázattal együtt, természetesen, hogy esetleg nem egymással elméleti okok miatt szemben álló véleményük, hanem alaposabb vagy kevésbé alapos forrás-ismerejük, tájékozottságuk miatt jutnak el összeegyeztethetlen következtetésekhez. És nyilván azért kimunkáltabb mindhármuknál a gazdálkodásról írott fejezet, mint a szellemi hagyományokról, különösen a szövegfolklorról szóló, mert egyikük sem folklorista; semmiképp sem azért, mert valamiféle előzetesen egyeztetett néprajzi felfogás szerint éppen ezeknek a néprajzi csoportoknak a bemutatásakor lenne érdektelen a népköltészet.

A „véletlen” felkínálta összehasonlítás-összemérés ezek szerint meddő kísérlet lenne. Ha viszont Szabó László eddigi, rendkívül gazdag és sokrétű munkásságának kiemelkedő teljesítményeként tartjuk számon a Jászság-monográfiát, olyan kutatói eredményekre mutathatunk rá, melyek a néprajzi csoportok módszeres vizsgálatában példaadóak és orientáló hatásúak.

Mert Szabó „tézisein” lehet vitatkozni, s nyilván vitatkoznak is majd a kutatók. Meggondolandó pl., hogy a XVIII—XX. századi Jászság paraszti kultúráját karakterisztikussá szervező „jász” tudatot és öntudatot, a kultúra ebből levezetett belső szerkezetét s meghatározó elemeit, vagy a „jász magatartásra” jellemző válalkozó készséget és aulikusságot

oly mértékben kapcsolatba hozhatjuk-e az idegen eredetű, s a nyelvi asszimilálódás és a hódoltságkori népesség-pusztulás után is „továbbélő” jász etnikummal, mint azt Szabó László állítja. Az azonban elvitathatatlan érdeme, hogy nem elégszik meg a paraszti kultúra Jászságban megfigyelt jelenségeinek leltárszerű bemutatásával-rendszerezésével, hanem arra keres választ: miért és hogyan szerveződtek azok a jelenségek, melyek többé-kevésbé a magyarság más táji csoportjaira is jellemzőek, az itteniek életmódjának és tudatának speciális minőségét meghatározó rendszerré. Az értelmezés szándékát: az elméleti igényességet tekinthetjük tehát Szabó László legfőbb, s mert ez a néprajzi tájmonográfiákban alig-alig van jelen, példaadó erényének. S ami ezzel együtt jár: azt az imponáló bizton-ságot, ahogyan a mindennapi élet minőségét mintegy szimbolizáló kulturális elemeknek a lényegi összefüggéseit megmutatja, s az elemek alá s fölé rendeltségének koronként változó viszonyrendszeréből a társadalmi mozgásfolyamatok tendenciáit — vagyis a hagyomány változékony-ságát — kibontja.

Szabó László munkája természetesen nem csupán „elméleti alapvetés”. Még akkor sem az, ha a szövegben kurzívvá kiemelt, tehát hangsúlyosnak tekintett elméleti értékű gondolatai nyilván elméleti vitákat fognak provokálni, s úgy tesszik majd: emiatt kell számontartani a Jászság-monográfiát. Következésképpen vállalta Szabó a tájmonográfiasorozat eredendő célját: a néprajzi jelenségek leírását-elemzését. Vállalta, de páratlanul sokrétű anyagismerete birtokában bizvást szakíthattott a sorozat egynémely korábbi kötetére jellemző impresszionisztikus módszerrel: a valahol megfigyelt jelenségek meggondolatlan ál-

talánosításával. A néprajzi jelenség hátterében a Szolnok megyei Néprajzi Atlasz minden települést érintő gyűjtőmunkája, s egy-egy jársági település (pl. Jászdózsa) „modellértékű” monografikus vizsgálata is ott van, így az általánosítások valóban megbízhatóak, s okkal-joggal magabiztosak.

A forrás-bázis szokatlan gazdagsága, s ugyanakkor néhány jellegzetes hiánya azonban — ezt sem hallgathatjuk el — helyenként Szabót is ál-megoldásokra csábította. Túl sokat bízott pl. az „általános” elterjedtség ellenpontozása, az egyes jelenségek kistájukhoz vagy társadalmi csoportokhoz köthető változatainak bemutatása közben a puszta terminológiákra: a tárgyak, a jelenségek elnevezésének változatait sorolja. azt azonban homályban hagyja, hogy ezek szinonimák-e vagy eltérő jelentéstartalmuk van. Máskor — pl. egyetlen mese közlésekor — lemond az általánosításról, nyilván azért, mert a hiányos gyűjtések miatt nem ismerheti a meseszöveg érvényességét (s gyűjtése idején már nem is volt módja megismerni), az „elhallgatás” viszont szándékától függetlenül általános érvényűvé: reprezentatív jellemzővé teheti a „véletlenül” kiválasztott egyetlen szöveget.

Végezetül: a néprajzi kutatás aktuális szükségleteit figyelembe véve mérlegeltük ugyan e kis-monográfia érdemeit, ez azonban ne tévessze meg majdani olvasóit: Szabó László nem „száraz” tudományos munkát írt. Minden során átsüt, hogy szereti és nagyra becsüli a Jászság népét. A szeretetteljes elkötelezettség vezette, amikor esztétikus lendületű fejtegetéseit és leírásait fogalmazta. (*Gondolat*, 1982.)

SZILÁGYI MIKLÓS

Büntetlenül

Minden korszaknak megvannak a divatszínei, -formái, az irodalomban is. Változik a vers hossza, ritmikája, más kódokkal lehet megfejteni asszociációs-bombasztjait. Mi tagadás nagy varázsa van az újításnak, újdonságnak, de nem mindig, — nem feltétlenül jelent értéket is egyszerűsmint. A magyar költészetnek vannak hagyományai — tematikában is, formában is —, amelyeket vállalni nem mindig volt elegáns, s különösen nem hálás. Arra a „népben, nemzetben” gondolkodó írók és elkötelezett irodalomra gondolkodók, amely Apáti Miklós: Feddő éneke óta Bornemissa Péter, Szkhárosi, Sztárai bibliai átkaiban, — amelyek majd Ady dalaiban visszhangzanak a század elején — a plebejus fogantatású, az egészért személyes felelősséget érző és vállaló írástudók tollán mindenkor irodalmunk és közéletünk legnagyobb értékét jelentették. Egy olasz film címét kölcsönözve a magánbűnök és a közérkölcsök közötti szerves összefüggést keresik ezek a költők, nem mondva le sem az általánosítás eszközeiről, sem a számonkérés jogáról.

Serfőző Simon ilyen, néptribunus-indulatú költő. Irodalmunk és közéletünk egyik paradoxona, hogy időközben ő(k) vált(ak) kissé anakronisztikussá, az effajta elkötelezett líra szorult kicsit a peremre. Kétségtelen, hogy oka ennek maga Serfőző Simon is, aki noha egyre árnyaltabban, több színnel fogalmazza meg mondandóját — a lényegre tekintve azonban — nem tudta megújítani költői eszköztárát. Ez kelteti azt a látszatot, hogy — egyrészt ismétli önmagát, másrészt (s ez a súlyosabb gond), hogy a mondandója ma már nem olyan fontos. Holott ennek éppen az ellenkezője az igaz. Serfőző Simon makacs hűsé-

ge a „szikkadt hátú őseihez”, a tanyákról, falvakból a város-szélekre, a „bérház-parlagokba sodródott, az ipar vendégmunkásaihoz, az „ingázósorsúakhoz”, egyszóval a tőrök-höz és kiszolgáltattakhoz, igenis nagy érték. A költő nagyon is jól tudja, érzi — mert ki, ha ő sem? —, hogy ez a még ma is mozgásban levő társadalmi réteg (helyesebb lenne talán osztályt mondani?) soha nem volt abban a helyzetben, hogy meg is tudná fogalmazni a panaszát, sérelmeit, s egyáltalán a sorsát. Serfőző felismerése nem új, hiszen azt mondja, amit mondott előtte Erdélyi József, Illyés Gyula, Sinka István, Veres Péter, hogy csak a legnagyobbakat soroljuk fel:

„E meghököltetett/ és megfélemlített népre/ köptek csak/ s legyintettek/ szárnyaikkal a madarak”

(Szolgáltasson igazat), de mert ezek a fájdalmak és igazságok nem múltak el az idővel, hát mindig újra kell mondani őket. Aligha okoz nagy örömet a költőnek az, hogy például az „aprófalvak” ügyében őt igazolják a tények, az események. Az amit ma „megtartóképességnek” becéz a zsurnalisztika és a szakzsargon, az már az előző Serfőző-kötevekben is olvasható. Csakhogy, ami a késlekedő közvélemény-közélet számára csupán egy „megoldandó feladat” (ha ugyan még megoldható), az a költő számára fájdalmas sors és közösségvállalás. Majd elvezí az irodalomtörténet is azt az oknyomozást, elemzést, amely kimutatja, hogy miért éppen náluk: a tanyákról, eldugott kis falvakból induló írástudóknál kapcsolódik össze, s válik tudatossá az egyéni sors az osztályéval, (paraszttság-munkásság) s tágul a magyar történelemben is, mintegy „visszamenően”. Miért nem a diadalmas Dózsát emlegetik, s

miért a veszített, elvetélt forradalmakat, az ártatlanul (vesztett) háborúkba hajtott milliókat? Az ok nyilvánvaló: Serfőző is, társai is azok között nőtt fel, akiket „a földdek fölvert porából/tereltek fegyverbe/a menetirány/idegen népeken át:/Galíciába, a Donhoz,/kis. elesett sorsúak/kitakarítottunk/az országból,/s a nyomor szaga,/mint a kiürtön,/utánunk szellőzzék megszese/a megnyílt/huzatoló határokon.” azok, akik nem a maguk forradalmát csinálták, nem a maguk sorsát alakították, végül is — akaratuk ellenére — váltak önsorsrontókká, hiszen velük fizetették meg mindenkor a vereségek árát is. Innen a kötet kicsit Radnótira emlékeztető címe is. Hiszen, ha minden nép „bűnös”, akkor egyik sem az, mert nem tágítható parttalanná sem a fogalom, sem a vád. Pontosabban szólva Serfőző Simon már azzal vitázik, amit Radnóti akkor még nem tudhatott: a „bűnös nép” vádjával: „határainkon túlról/miránk mutogatnak a gallyak,/mint e hőrcsöglükakkal/alácsatornázott országból/másokra innen az ágak.”/„Ugyanúgy büntelenek,/mint mi, akik még mindig/a múltból hozzánk öntögetett szemetet/taligázzuk történelmünk kertaljába.”

Dunának, Oltnak egy a hangja — mondta volt Ady fájdalmasan, s ha van még végrehajthatatlan program, legalább gondolatban, a lelkekben kimunkálendő feladat, akkor ez az itt, Közép-Kelet-Európában. Serfőző Simon azon kevesek közé tartozik, aki úgy vállalja a zagyvarékasi határt, az „elhagyott, félreeső falvainkat”, amelyeket „lassan a senki lakja”, apját, aki „Életét eldolgozta,/Nem tudok segíteni rajta.” a külvárosok „indázó utcáit”, a munkásszállók, albérletek lakóit, a gyárudvarokat sepregető sorstársakat, hogy túl tud lépni a partikularitáson, a rész-

ben az egész nemzet, sőt egyetemesen emberi gondokat sikerül megfogalmazni: Nem vidám, s hatásában kicsit monoton is talán ez a költészet. Hasonlatos a magában beszélő ember monologizálásához. Sokszor éppen a sommás megfogalmazások keltenek hiányérzetet, noha nagyon is érezzük a mögöttes indulati-érzelmi töltést, s nem vitatjuk annak jogosságát sem.

„A megalkuvás / dicsőül meg / Tolakszanak / az önérdekek” / „Szélekre / szorítottunk / S kofaság / és komaság van.” (Már csak)

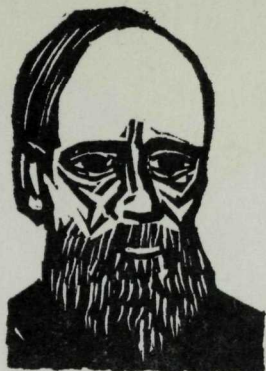
Máshol meg éppen a jövőt kéri számon, amit féltve vigyáz, nehogy eladjuk egy tál lencse ígéretéért. A költő — aki természetesen velünk örül az anyagi gyarapodásnak — a lélek tartópilléreit vigyázza. Ez a dolga, hiszen a költészet: erkölcs. Erre tanít a magyar irodalom története (a felsorolt példák és mások is), s ezt diktálja a felelősségtudat is. Serfőző Simon a maga halk modorában kemény igazságokat vág a szemünkbe, s jó érdekünk, hogy idejében oda is figyeljünk rá. (*Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982.*)

HORPÁCSI SANDOR

A szemközti oldalon Perei Zoltán Képes Esztétikai Kislexikonából: Arisztophanész, Dosztojevszkij, Lukács György, Vörösmarty, Brecht, Flaubert, Baudelaire, Darwin, Ciceró Thomas Mann, Kazinczy és Cézanne.

KEPES
ESZTÉTIKAI
KISLEXIKON

ÁRA 8,50 FORINT